

1. ההתפתחויות העיקריות בענפי המשק

בשנת 1985 כולה גדל התוצר העסקי בכשני אחוזים — שיעור דומה למוצג כחמש השנים שקדמו לה, אך גבוה במקצת מזה של השנה הקודמת¹. גם השינויים בתוצר לשעת עבודה ובפריון הכולל בענפי הסקטור העסקי לא חרגו במידה משמעותית מהתנודה השנתית הקלה מסביב לשיעורים הממוצעים השוררים מאז 1979 — כאחוז אחד בפריון העבודה ואפס בפריון הכולל. זאת לאחר שתשומת העבודה לא גדלה כלל בסקטור זה ב-1985, ובתשומת ההון נמשך הגידול השנתי הריאלי של כ-3 אחוזים.

בהתפתחות הפעילות הכללית בסקטור העסקי במשך 1985 בולט במיוחד השינוי ברביע השלישי של השנה. הירידה הניכרת בפעילות ברביע זה, עם הפעלת התכנית הכלכלית, משקפת בעיקר ירידה בייצור התעשייתי, אך גם בבנייה ובפעילויות בתת-ענפים אחרים, כפי שמעידים אינדיקטורים רבעוניים שונים לפעילות בענפי המשק². נראה, כי ברביע הרביעי החלה התאוששות, שנמשכה גם בתחילת 1986. הייצור בענפים השונים ברביע השלישי, הממותן, הושפע מכלימה מכוונת של הביקושים המקומיים, שהיתה חלק מהתכנית, וכן מאווירת הזהירות ואי-הוודאות, שהתגבשה בקרב הציבור עם הפעלתה.

ההתפתחות בענפי המשק בשנת 1985 כולה משקפת את השינויים בכיקושים למוצרים השונים: הגידול הניכר ביצוא בשנתיים האחרונות (עלייה כמותית של כ-10 אחוזים לשנה בסך יצוא הסחורות והשירותים, לאחר עלייה זעירה בלבד בשנתיים שקדמו להן) הוא גורם עיקרי לעלייה הנמשכת בייצור התעשייתי בשנתיים אלה, עלייה ששיעורה גבוה מהממוצע בסקטור כולו. יש לזכור, כי למעלה מ-55 אחוזים מהתוצר הנוכח בתעשייה מיועד, במישרין או בעקיפין, ליצוא (לעומת כ-36 בממוצע לכל יתר הענפים). משקל התעשייה בתוצר העסקי המשיך אפוא לעלות, וחזר לרמה של 1977 ו-1978 — כ-30 אחוזים (במחירים קבועים של 1980).

לעומת זאת נמשכה בשנתיים האחרונות ירידת הביקושים המקומיים, והחריפה במיוחד ירידת הביקוש לתפוקת ענף הבנייה. בענף זה גברה התחרות בין החברות, והרווחיות ירדה, מאחר שכמויות גורמי הייצור לא הותאמו לצמצום בתפוקה. משקל הענף צנח לכדי 11 אחוזים בלבד מסך התוצר העסקי, בהשוואה לכ-14 אחוזים בתקופה שבין 1977 ל-1981 וקרוב ל-20

¹ השינוי בתוצר נמדד כאן מצד ענפי המשק, והוא שונה במקצת מזה המתבסס על נתוני המקורות והשימושים מתוך מערכת החשבונאות הלאומית. (הסברים נוספים ראה בפרק ב' בדו"ח זה, וכן בהערה 1 לפרק "ענפי המשק" בדוח לשנת 1984). בסך הכול, בטווח ארוך יותר של כחמש שנים, נראה כי ההבדלים בין שתי המדידות אינם משמעותיים.

² ניתן ללמוד על התפתחות זו גם מתוך מדד המשלב אינדיקטורים להתפתחות רבעונית של התוצר המקומי הריאלי בכל ענפי הסקטור העסקי, בניכוי עונתיות, ומשוקלל בשיעור התוצר של כל ענף. רכיביו העיקריים הם: מדד הייצור התעשייתי, תשומת עבודה בענפי המסחר והשירותים, ההתחלות וגמר של בנייה, יצוא חקלאי, צריכת מזון, פדיון במחירים קבועים של ענפי התחבורה וייצור חשמל.

לוח ו' 1
אינדיקטורים עיקריים להתפתחות הסקטור העסקי, 1960 עד 1985
 (העלייה או הירידה (—) הכמותית, ממוצעים שנתיים, אחוזים)

	1985	1984	1983	1982	— 1980 1985	— 1973 1979	— 1966 1972	— 1960 1965	
התוצר ¹	2.3	0.1	4.4	2.7	2.1	3.9	9.2	8.9	
תשומת העבודה ²	0.0	2.4	3.4	0.3	1.1	0.8	2.7	4.6	
מלאי ההון ³	3.1	4.7	3.1	2.9	3.6	6.3	7.5	10.4	
ההשקעות	— 8.8	— 15.4	26.8	9.6	0.8	— 0.3	7.5	8.2	
פריון העבודה ⁴	2.3	— 2.3	1.0	2.4	1.0	3.1	6.4	4.2	
עתירות ההון ⁵	3.1	2.2	— 0.3	2.6	2.4	5.5	4.7	5.6	
הפריון הכולל ⁶	1.3	— 3.0	1.1	1.7	0.2	1.4	5.0	2.5	
היצוא	10.6	17.7	1.1	— 3.7	5.6	7.0			
המימון ⁷	8.7	— 10.7	— 7.4	35.8	3.9				
צריכת אנרגיה לשימושים סופיים ⁸	— 1.1	— 0.3	1.2	4.0	2.2	3.3			

- (1) התוצר המקומי הגולמי במחירי גורמי הייצור.
 (2) שעות עבודה בפועל. מקור הנתונים — סקר כוח אדם.
 (3) מלאי ההון בתחילת השנה לעומת תחילת השנה קודמת.
 (4) התוצר לשעת עבודה.
 (5) ההון לשעת עבודה.
 (6) תוצר ליחידה משוקללת של הון ועבודה. משקלה הממוצע של העבודה הוא 68 אחוזים.
 (7) האשראי לטווח בינוני וארוך (במונחי זרם). כולל חידוש אשראים. עבור אשראי נטו — ראה לוח ח' 9.
 (8) האנרגיה, במונחי שווה ערך טון נפט. הנתונים נסכים על כל המשק ולא רק על הסקטור העסקי.

אחוזים בשנות השבעים הראשונות. (ראה לוח ו' 3). ברור, שלהתפתחויות אלו בענף הבנייה יש השלכות חוזרות על תעשיית חומרי הבנייה ועל ההובלה במשאיות. הגורמים הקובעים התפתחות זו בבנייה נעוצים בהאטה ארוכת הטווח בקצב גידולה של אוכלוסיית גילאי 20 עד 30 ובהצטמצמות מספר העולים לישראל. בין ההשפעות קצרות הטווח יש להזכיר את הירידה הריאלית התריפה של ההכנסה הפנויה בשנה האחרונה, במיוחד לאחר הפעלת התכנית לייצוב המשק.

העלייה ביצוא התעשייתי ב־1985 (בעיקר כלי הובלה, ציוד אלקטרוני, כימיקלים ויהלומים) וביצוא שירותי התיירות, הושפעה הן מהגידול בסחר העולמי, אף שגידול זה היה גבוה יותר ב־1984, והן מהתפתחויות בתנאים המקומיים — ירידת הביקושים המקומיים למוצרים ביטחוניים, ירידת רווחיות המכירות לשוק המקומי וגמר המלחמה בלבנון, שהיה בין הגורמים לעליית התיירות מחו"ל. שינויים אלה השפיעו אך במעט על התוצר הכולל בענף התחבורה. העלייה בשירותי התעופה קוזה על־ידי ירידה בספנות (בעיקר במטענים בין נמלים זרים), וכך נשאר משקל הענף 14 אחוזים בקירוב. הגידול בתיירות — הן של מספר התיירים מחו"ל (מספר הלינות שלהם גדל ב־20 אחוזים) והן בתיירות הפנים (עלייה בשיעור דומה) — הביא בעקבותיו גידול של התוצר ותשומת העבודה בענף המסחר והשירותים. מהתיירות מושפעים בעיקר שירותי בתי המלון, המסעדות ובתי הקפה, שירותי הטיולים, סוכנויות הנסיעות וסחר המזכרות. את ההשפעות של צמצום האינפלציה על הפעילות בשירותים הבנקאיים, העסקיים והמשפטיים מוקדם עדיין לבחון. ניתן להניח, שהמשכה של יציבות המחירים ב־1986 יתן את

לוח ו'2
שינויי מבנה בייצור ובגורמי הייצור, 1960 עד 1985
(באחוזים מסך המשק)¹

	המועסקים ²			ההון הקבוע			התוצר ³		
	1985	1972	1960	1985	1972	1960	1985	1972	1960
חקלאות	17	9	6	19	11	9	12	7	4
תעשייה	23	24	23	27	20	23	25	25	26
תחבורה ותקשורת	6	7	6	⁴ 21	⁴ 31	⁴ 26	9	9	8
חשמל ומים	2	1	1	14	10	10	{	15	8
בנייה	9	11	8	2	2	1		24	30
מסחר ושירותים	20	25	28	5	7	8	24	24	76
סך הסקטור העסקי	77	77	72	88	81	77	80	80	24
שירותים ציבוריים ⁵	23	23	28	12	19	23	20	20	100
סך המשק ¹	100	100	100	100	100	100	100	100	100

- (1) התוצר וההון בסך המשק – ללא שירותי דיור.
(2) המועסקים המקומיים – כולל מועסקים מהשטחים. אינו כולל את כוחות הביטחון.
(3) התוצר המקומי הנקי. במחירים שוטפים.
(4) כולל כלי רכב בכל ענפי המשק.
(5) "השירותים הציבוריים" בהתחלקות המועסקים וההון כוללים גם שירותים עסקיים בתחומי החינוך, הבריאות, הרווחה וכו'.

אותותיו במיתון פעילותם של הבנקים, רואי החשבון, מנהלי החשבונות, היועצים הפיננסיים וכיוצא באלו.

לבסוף יש להזכיר את גידול התוצר החקלאי, בשיעור העולה על זה של יתר הענפים. גם שיעור הצמיחה הממוצע בענף זה בשש השנים האחרונות כפול משיעור הגידול בסקטור כולו, ומשקלו עלה מ-9 ל-10 אחוזים. אם אין בחקלאות הטיות וטעויות מדידה מיוחדות, הרי יעילותו עולה על זו של שאר ענפי המשק: שיעור הגידול של הפריון בו בתקופה הנדונה גבוה יותר מאשר בכל יתר הענפים, ובעצם הוא היחיד שבו נרשם גידול של ממש בפריון הכולל. (ראה לוח ו'5). ייתכן שהדבר קשור לחלוקה יעילה וגמישה של תשומת העבודה בין המשקים החקלאיים לבין עבודות חוץ שונות.

כאמור, שיעור הגידול השנתי של התוצר העסקי ב-1985, כ-2 אחוזים, דומה לממוצע הרב-שנתי מאז 1979 (משבר הדלק השני), וזאת בניגוד להתאוששות שאפיינה את רוב המדינות התעשייתיות מאז 1983. שיעור זה שווה לגידול הממוצע של האוכלוסייה בתקופה זו, ומכאן שלמעשה חל בתוצר לנפש קיפאון בשש השנים האחרונות. תקופה ממושכת כזאת ללא צמיחה מצביעה על בעיות מבניות בסיסיות במשק, ולכן ניתן היה לייחס משנה חשיבות לתכנית לייצוב המשק, שהופעלה באמצע השנה וכוונה לחיסול אחד המכשולים העיקריים שעמדו בפני חידושו של תהליך הצמיחה – האינפלציה הגבוהה. מובן, שעדיין מוקדם מדי לקבוע אם מטרה זו הושגה, ובוודאי שאין זה אלא תנאי הכרחי, אך לא מספיק לצמיחה משמעותית ונמשכת בסקטור העסקי. על התנאים הנוספים ניתן ללמוד מתוך ניתוח הגורמים העיקריים שהביאו, כפי הנראה, לעצירת הצמיחה ולהפסקת הגידול בפריון הכולל. אפשר, שגורם מרכזי, נוסף על האינפלציה, היה המדיניות הפיסקלית, המשתנה לבקרים – הן מצד המסים והן מצד התמיכות. מדיניות זו מאופיינת בשיעורי מס גבוהים, שחזרו ב-1985 לכמחצית מערך התוצר. שיעור גבוה זה של

לוח ו'־3
 התוצר המקומי הגולמי, במחירי גורמי הייצור, 1960 עד 1985
 (אחוזים)

סך כל הסקטור	מסחר ושירותים	בנייה	חשמל ומים	תחבורה ותקשורת	תעשייה ²	חקלאות ¹	
ההרכב הענפי של התוצר, במחירי 1980							
100.0	35.7	18.5	3.5	11.0	21.3	10.0	1960
100.0	29.0	18.3	3.7	12.6	28.4	8.0	1970
100.0	27.9	19.3	3.7	12.5	28.5	8.1	1975
100.0	30.2	14.2	3.9	13.4	29.2	9.1	1980
100.0	31.3	10.7	4.2	13.8	29.8	10.2	1985
העלייה או הירידה (—) הממוצעת בתוצר לפי תקופות משנה							
5.9	5.4	3.7	6.7	6.9	7.4	6.0	1985 — 1960
8.9	4.6	11.2	10.2	10.3	13.4	6.7	1965 — 1960
9.2	9.0	8.3	9.1	10.8	10.3	6.4	1972 — 1966
3.9	4.8	— 1.1	5.1	4.9	4.8	5.9	1979 — 1973
2.1	2.6	— 1.8	3.2	2.1	2.2	5.1	1985 — 1980
העלייה או הירידה (—), שנה לעומת קודמתה							
12.1	10.6	16.5	12.0	13.0	11.9	7.2	1972
3.8	3.9	3.7	3.9	4.7	4.5	— 0.3	1973
4.4	3.6	2.8	4.2	4.3	5.1	10.1	1974
2.3	0.3	3.8	4.9	— 1.6	3.1	8.9	1975
2.9	4.7	— 11.5	5.6	6.3	7.6	8.0	1976
2.2	3.2	— 13.6	5.6	8.7	5.2	8.0	1977
6.5	11.7	0.3	6.3	6.6	5.0	4.9	1978
5.4	6.6	8.6	5.2	5.9	3.4	2.4	1979
— 0.8	— 1.6	3.8	— 0.8	— 3.9	— 2.3	5.2	1980
4.2	4.9	1.4	5.7	5.5	2.3	10.0	1981
2.7	5.4	— 1.4	4.2	— 0.2	0.3	11.0	1982
4.4	6.7	— 0.8	3.7	6.4	4.0	3.1	1983
0.1	— 2.6	— 7.4	2.8	4.7	5.4	— 4.1	1984
2.3	3.2	— 5.9	3.9	0.5	3.9	6.0	1985

(1) שיעורי שינוי שנתיים בתוצר החקלאות מתייחסים לשנים קלנדריות, ואילו בסעיף החקלאות להלן הניתוח מתבסס על נתונים לשנים חקלאיות (אוקטובר-ספטמבר).

(2) שיעורי השינוי בתוצר התעשייתי בלוח זה שונים במקצת מהשינויים המקבילים בלוח ו'־11 להלן. בלוח זה כולל התוצר התעשייתי אומדן של התוצר בענף היהלומים, המבוסס על יצוא היהלומים.

מיסוי מוצא ביטוי גם בפער הענקי שבין השכר גטו שמקבל העובד לשכר כרוטו שמשלם המעסיק. פער זה מנע עלייה בפריזון העבודה ובתוצר, מאחר שנוצר עיוות בהקצאת גורמי הייצור במשק: על העבודה הוטל מסוי כבד, ואילו ההון סובסד במידה ניכרת. צמצומו של פער זה יכול להגדיל את כושר התחרות של מוצרי היצוא בשוקי חוץ. התנודות החריפות בתשלומי הסובסידיות במשק, מאז 1979, הגבירו את חוסר היציבות ואת אי־הוודאות במערך הייצור, ופגעו באפשרות של תכנון עסקי מסודר בפירמות. זאת ועוד: "השקעות מאושרות" (בנכסים קבועים) זכו לסבסוד עורף, לעומת העדר מקורות הון ומחיר הון גבוה מאוד לכל יום אחר. יחד עם המסוי הכבד על העבודה, יש בכך משום עידוד להשקעות יתר ולניצולת נמוכה של גורמי הייצור בענפי משק רבים — תופעה שבלטה בכמה תחומים (כגון ציוד בנייה, כלי־תובלה

לוח ו' 4
מאפיינים מבניים של ענפי המשק בסקטור העסקי, 1970 עד 1985

	עתירות ההון ¹			היחס הון-תוצר			התוצר לשעת עבודה ²		
	1970	1979	1983	1970	1979	1983	1970	1979	1983
	1972	1981	1985	1972	1981	1985	1972	1981	1985
חקלאות	3.9	6.3	7.1	3.9	3.3	3.0	1.0	1.9	2.4
תעשייה	2.4	4.1	4.7	1.9	2.4	2.6	1.3	1.7	1.8
תחבורה	10.9	19.4	20.6	6.1	6.9	6.6	1.8	2.8	3.1
חשמל ומים	31.0	40.9	51.9	7.8	7.7	8.2	4.0	5.3	6.3
בנייה	0.6	0.8	0.8	0.3	0.4	0.4	2.1	2.1	1.9
מסחר ושירותים	0.8	1.3	1.4	0.6	0.8	0.9	1.3	1.7	1.6
סך הסקטור העסקי	3.1	4.8	5.2	2.1	2.6	2.6	1.5	1.9	2.0

(1) הון לשעת עבודה (אלפי ש"ח, במחירי 1980).

(2) אלפי ש"ח, במחירי 1980.

ובתי מלון), ומעיד עליה גם קיום משמרת אחת כלבד ברוב רובה של התעשייה. שיעור גידולו של מלאי ההון היה גם בתקופה הנדונה גבוה מזה של התוצר. נראה, כי בסוף 1985 הצטברו במשק גם מלאי הון וגם כוח אדם מובטלים, ואיך צורך בהתרחבות מיוחדת של ההשקעות (מעבר לדרוש לחידוש הציוד שהתכלה ולפיתוח מוצרים חדשים), כדי להגדיל משמעותית את שיעור הצמיחה בתקופה הקרובה.

השגת צמיחה מהירה ונמשכת תלויה, כאמור, בהכנסת שינוי מבני ממשי במשק. בטווח הארוך: מן ההכרח להעביר מקורות מהסקטור הציבורי לסקטור הפרטי-עסקי. תהליך זה, אף שהשלמתו דורשת כמה שנים, חשוב להתחיל בו מיד, ולמצוא את הדרך להתגבר בהדרגה על התנגדות של אינטרסים מבוססים ומסורתיים.

איזון תקציבי בשנה אחת — שאכן הושג בשנת 1985 — אינו מהווה שינוי מבני אמיתי וקבוע, כי אינו מבטיח דבר לגבי השנים הבאות, ואינו כולל הסטת משאבים ריאליים מן הסקטור הציבורי — קרי צמצום משמעותי של מספר המועסקים בו והפחתת צריכתו. יש להקטין את חלקו של הסקטור הציבורי בכמות גורמי הייצור המצויים במשק, להפחית את עומס המסים המוטלים על המשק, ולצמצם בהדרגה את השליטה הממשלתית המלאה על שוק ההון בישראל. כפי שמראה לוח ו' 2, עלה חלקם של השירותים הציבוריים, הן בתעסוקה והן בהון הקבוע, עד לשנה האחרונה. העלאת משקלו של הסקטור הציבורי — למשל בחזרה לשיעור של תחילת שנות השבעים — מחייבת מעבר של כעשרים אחוזים מהמועסקים בשירותים הציבוריים לסקטור העסקי. זאת, כמובן, במשך כמה שנים, תוך כדי גידול הביקושים מהסקטור העסקי. ברור שצמצום כזה אינו כרוך בהכרח בפגיעה מקבילה בשירותים שמספק הממשל: לא חסרות עדויות לקיומן של פונקציות מיותרות וכפילויות ולחוסר יעילות בתפקוד השירותים הציבוריים — ליקויים שתיקונם ישתקף בצמצום ניכר של התעסוקה³. נראה, כי התכנית לייצוב המשק, שהופעלה באמצע השנה, לא הביאה לצעדים ממשיים לקראת השינוי המבני המבוקש. (ראה גם פרק ה', "הסקטור הציבורי").

³ ראה, למשל, "דין וחשבון הוועדה הציבורית לקביעת סדרי עדיפויות בהוצאה הציבורית ובתקציב המדינה", נובמבר 1985 (הוגש לשר האוצר). וכן יעקב גדיש, "חיסכון של כשני מיליארד דולר בתקציב מאוזן", המרכז הישראלי לקידום חברתי וכלכלי, יולי 1985.

ההתפתחויות בעלויות הייצור בענפי הסקטור העסקי בשנת 1985 לא היו חיוביות: העלות הריאלית של העבודה ליחידת תוצר, מנקודת ראות המעסיק, עלתה כ־6 עד 7 אחוזים; עלייתם של מחירי תשומות חומרי הגלם (חלקם הגדול מיבוא) היתה גבוהה כ־4 עד 5 אחוזים מזו של מחירי התפוקה בתעשייה; הריבית הריאלית על אשראי חופשי שקלי קצר מועד (המיועד לייצור לשוק מקומי) הגיעה לשיעור של כ־100 אחוזים (!); בממוצע שנתי, ושיעור גבוה שרר בממוצע מאז ראשית 1984. (ראה גם סעיף "התעשייה" בפרק זה ופרק ד' "התעסוקה והשכר"). מובן כי התפתחויות אלה השתקפו בירידת הרווחיות של פירמות המייצרות בעיקר לשוק המקומי — גורם העשוי אמנם להפנות מקורות נוספים ליצוא, אך גם להגדיל את שיעור הכישלונות הכלכליים ופשיטות הרגל. ואכן, אינפורמציה חלקית ממשרד המשפטים מצביעה על עלייה ניכרת במספר פשיטות הרגל ובמספר הפירוקים של חברות (כ־40 אחוזים). יש לשער, כי הנפגעים העיקריים היו העסקים שפעלו עם הון עצמי נמוך, ואלה שסבלו מניהול כושל, מהשקעות יתר, מחוסר יעילות ומתגובה איטית לשינויים בביקושים. בכמה מהם נמנעה פשיטת הרגל בידי הממשלה. בתחילת שנת 1986 ניכר שיפור בשתיים מהעלויות הנ"ל — מחירי הדלק הבינלאומיים ירדו ירידה תלולה, העשויה לגרור אחריה ירידות במחירי תשומות אחרות, והריבית הריאלית ירדה במידה ניכרת.

לוח 5'

פריון העבודה והפריון הכולל בענפי המשק בסקטור העסקי, 1960 עד 1985
(העלייה או הירידה (—), ממוצעים שנתיים, אחוזים)

— 1980 1985	— 1973 1979	— 1966 1972	— 1960 1965
פריון העבודה — התוצר לשעת עבודה			
3.8	8.0	8.6	8.2
1.9	3.2	6.6	6.3
2.3	5.2	7.0	3.5
2.2	1.6	9.5	10.2
— 1.0	— 0.3	2.9	3.5
— 0.3	3.0	6.2	— 0.2
1.0	3.1	6.4	4.2
סך כל הסקטור העסקי			
הפריון הכולל — התוצר ליחידה משוקללת של הון-עבודה			
3.2	5.7	6.6	5.6
0.3	1.1	6.0	6.1
1.6	3.2	4.7	0.9
0.1	0.4	6.7	5.3
— 1.3	— 1.1	3.0	2.5
— 1.0	1.4	4.1	— 3.6
0.2	1.4	5.0	2.5
סך כל הסקטור העסקי			

2. החקלאות

א. קווי התפתחות עיקריים

בענף החקלאות נודעת חשיבות רבה לתנאי הטבע. לאחר שנה ברוכה במיוחד – תשמ"ג – ידע הענף שנה גרועה (תשמ"ד) שהביאה לירידה בסך התפוקה החקלאית (ראה לוחות ו'–6, ו'–8). בתשמ"ה השתפרו במעט תנאי הטבע, אף שגם שנה זו סבלה ממיעוט גשמים ומריבוי פגעי טבע אחרים. הגידול בתפוקה הפיסית של הענף היה קטן, והסתכם בכ"2 אחוזים: תפוקת ענפי הצומח התרחבה ב"6 אחוזים, ואילו זו של ענפי החי פחתה בכ"2.5 אחוזים. בין הגורמים החיצוניים בשוקי העולם כלט השנה לטובה ענף ההדרים, שניצל הזדמנות (כנראה חולפת) של מיעוט תחרות בשוקי אירופה, ולעומתו נפגע ענף הכותנה, שסבל מאוד מירידות תלולות במחירים העולמיים, נוסף על פגעי טבע ובעיות איכות בישראל.

עלייתם של מחירי התפוקה היתה רבה מזו של מחירי התשומות ושיפור זה בתנאי הסחר גרם לעלייה משמעותית של ערך התוצר החקלאי. (ראה להלן, תת-סעיף ב.) לפיכך גדלו ההכנסות הריאליות של הענף (השינוי בערך התוצר החקלאי, בניכוי שינויי מדד המחירים לצרכן) ב"21 אחוזים. התפתחות זו – עליית מחירי התפוקה החקלאית יחסית למחירי התשומות – נמשכת כבר שלוש שנים. אם הנתונים מהימנים (ראה להלן), הרי שבשלוש השנים האחרונות, שבהן נרשם גידול כמותי מצטבר של 6.1 אחוזים בתפוקה, מתקבל גידול מצטבר של כ"52 אחוזים בהכנסה הריאלית של הענף. יש לזכור, כי בהכנסה זו כלולה גם תמורה להון זר (הלוואות), ומבחינת הענף ראוי לנכות את הריבית המשולמת אל מחוץ לענף. בשנתיים האחרונות עלו מאוד שיעורי הריבית, אך בהעדר נתונים מוסמכים על זרמי האשראי והריבית, אי אפשר לדעת מה קרה להכנסות החקלאים עצמם. אם נסיף על כך את ההטרוגניות הגדולה בהכנסות מענפי החקלאות השונים (כך, למשל, מושכים שמתרכזים בפיטום עופות אינם נהנים בהכרח מההצלחה בענף פרי ההדר) – ניתן אולי להבין את הפער בין עלייה של 21 אחוזים בהכנסה הריאלית של החקלאים בתשמ"ה לבין הידיעות על מצוקתם של חקלאים ועל מושבים מתמוטטים.

המדיניות הכלכלית החדשה "תפסה" את הענף ברביע האחרון של שנת תשמ"ה, ועיקר השפעותיה עליו לא באו לידי ביטוי בשנה זו. מעניין, כי כנגד ייקור תשומות – כעליית מחיר המים, ביטול אשראי שקלי מסובסד וצמצום הפרמיה ליצוא, גורמים האמורים לפגוע ברווחיות הענף – חל ביחסי המטבעות בחו"ל שינוי משמעותי העשוי לקזז את השפעות המדיניות הכלכלית על רווחיות הענף. צריך לזכור, כי חלק מההטבות נוצרו בזמנן כדי לסייע לענף לעמוד בפני היחלשות המטבעות האירופיים, ובסיכומו של דבר שינוי המגמה, המתיישב עם צמצום ההטבות (בלי שהדבר תוכנן כך מראש), אמור לתרום לצמצום הפערים שנפתחו בין הרווחיות לחקלאים לבין הכדאיות למשק הישראלי.

ב. התפוקה והיצוא

לפי הנתונים, גדל ערך התפוקה החקלאית בשנת תשמ"ה ב"424 אחוזים, לעומת תשמ"ד, ואילו ערך התשומות הקנויות גדל רק ב"372 אחוזים. פער זה הביא לגידול של 518 אחוזים בערך השוטף של התוצר החקלאי הנקי. בתוספת פיצויים על נזקי טבע, גדלה ההכנסה הנובעת בחקלאות ב"512 אחוזים. כיוון שמדד המחירים לצרכן עלה רק ב"407 אחוזים, נגזר מכאן שיפור משמעותי בהכנסה הריאלית של הענף (כ"21 אחוזים). נתונים אלה (ונוספים – בלוחות) נתקבלו כתוצאה מקיבוץ הנתונים השוטפים של ההוצאות וההכנסות במשך השנה, תוך "תרגום"

לוח ו' 6
אינדיקטורים עיקריים בחקלאות, תשל"ג עד תשמ"ה
(שיעורי שינוי שנתיים ממוצעים, אחוזים)

תשל"ח	תשל"ג	תשל"ט	תשמ"ב	תשמ"ג	תשמ"ד	תשמ"ה	
4.5	2.9	7.4	6.1	1.4	2.0	סך התפוקה החקלאית במחירים ליצרן (ללא תשומות ביניים)	
3.4	1.6	3.2	4.7	4.9	1.3	התשומות הקנויות	
6.3	4.8	12.7	6.2	4.3	6.0	התוצר הגולמי (במחירים ליצרן)	
3.7	5.8	3.5	18.3	6.5	20.8	ההכנסה הכוללת	
גורמי הייצור							
1.6	0.3	7.0	1.1	3.0	6.2	שעות העבודה ¹	
4.8	3.6	2.4	2.5	2.7	1.6	מלאי הון	
6.5	3.9	10.0	1.1	0.3	4.3	ההון ליחידת עבודה	
פריון							
8.0	5.1	21.2	4.9	7.1	0.2	התוצר ליחידת עבודה	
5.3	3.3	16.4	4.5	7.0	1.6	התוצר ליחידת תשומה ²	
היצוא							
8.6	0.1	15.5	3.2	6.7	2.2	יצוא חקלאי טרי ³	
2.3	1.9	4.6	8.4	13.3	6.5	מזה: יצוא הדרים	
17.9	1.6	29.6	23.0	16.9	0.8	יצוא חקלאי אחר	
המחירים							
מחירי התפוקה (מחירים ליצרן)							
35	108.3	95.4	139.7	278.1	414.0	ללא תשומות ביניים	
38	112.0	103.3	123.4	260.0	377.8	מחירי התשומות הקנויות	
השינוי ב"תנאי הסחר" — מחירי התפוקה לעומת מחירי התשומות הקנויות							
12	3.0	3.9	7.3	5.0	7.6		

(1) כולל עובדים מהשטחים בישראל.

(2) יחידה משוקללת של עבודה והון. משקל העבודה בחישוב — 59 אחוזים.

(3) הנתונים הם על פי נתוני המחלקה לסחר חוץ בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. על בסיס נתוני היצוא בדולרים, ואינם כוללים יצוא ליוש"ע. הם שונים מנתוני לוח ו' 9. שאותם מספקת המחלקה לחקלאות בלשכה המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המחלקה לחקלאות.

לוח 7-1
החשבון השוטף של ענף החקלאות, תשל"ג עד תשמ"ה

העלייה או הירידה (—) הכמותית לעומת השנה הקודמת						
השינוי במחירים ¹	הערך בתשמ"ה, במחירי לעומת תשמ"ד	ממוצע תשל"ג— תשמ"א	ממוצע תשל"ט— תשמ"ח	תשמ"ג	תשמ"ד	תשמ"ה
(מיליוני ש"ח)	(אחוזים)	(אחוזים)				
						1. התפוקה הכוללת.
410.7	2,090	1.7	— 3.3	6.1	2.9	4.5
373.7	155	— 2.1	— 19.6	11.9	2.7	0.0
						2. תשומות ביניים
						3. התפוקה החקלאית.
414.0	1,930	2.0	— 1.4	5.5	2.8	5.0 (1) — (2)
377.8	955	— 1.3	0.8	4.7	1.6	3.4
						4. תשומה קנייה
						5. התוצר החקלאי הגולמי.
454.4	980	6.0	— 4.3	6.2	4.8	6.3 (3) — (4)
380.2	175	0.2	1.6	— 3.2	— 0.7	5.8
						6. בלאי
						7. התוצר החקלאי הנקי.
474.2	805	7.6	— 5.8	8.3	5.8	6.6 (5) — (6)
						8. בהכנסה. הכוללת מחקלאות ²
	820	20.8	6.5	18.3	5.8	3.7 (7) + פיצויים על נזקי טבע)

(1) המחירים השוטפים של כל שנה חקלאית מתורגמים למחירי אפריל, שבמרכז אותה שנה, באמצעות ניכויים בשינויי מדד המחירים לצרכן.
(2) העלייה במדד המחירים לצרכן בין אפריל 1984 לאפריל 1985 הסתכמה ב־407 אחוזים. בשיעור זה מנוכה הגידול הנומינלי בהכנסות הענף כדי לקבל את השינוי הריאלי בהן.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המחלקה לחקלאות.

לערכים של אפריל בכל שנה חקלאית. לצורך זה, נעשה שימוש בשינויים החודשיים במדד המחירים לצרכן. שיטה זו אינה מצליחה לפתור את כל הבעיות שהאינפלציה גורמת. הפער הנוצר בין שיווק התוצרת לבין מועד קבלת התמורה, למשל, עלול להשפיע מאוד על ערכה הריאלי של התמורה, כאשר האינפלציה והריביות כה גבוהות.

התוצאות הנומינליות — פרי האינפלציה, שהגיעה לשיאה בשנת תשמ"ה — והשינויים במחירים היחסיים, בעיקר בין מחירי התשומות למחירי התפוקות, ממחישים גם את בעיית מהימנות הנתונים הכספיים המיצרפיים, שמהם נגזרים הנתונים המיצרפיים הריאליים. תרומת החשבונאות בתנאי אינפלציה אינה מקלה, כמובן, על ההתלבטויות האחרות, הקיימות בלאו הכי לגבי מהימנות הנתונים. כך, למשל, נרשם השנה גידול של 6 אחוזים בתשומת העבודה, והתוצאה החישובית היא אי־שינוי בתוצר ליחידת עבודה. ואולם, כאמור, התפוקה גדלה רק בכ־2 אחוזים, וגידול התוצר בכ־6 אחוזים נובע מעליית המחיר היחסי של התפוקה לעומת התשומות. בתפוקה לשעת עבודה מעידים אפוא הנתונים על ירידה.

להבדיל מהשפעות גורמי הטבע בארץ והמחירים בחו"ל, ניכרת גם השנה דריכה במקום של הענף. המגבלה האפקטיבית אינה מצד כושר הייצור (למרות המחסור במים), אלא מצד הביקוש בשווקים. ביצוא יש אמנם התחלות של גידולים "חדשים" — כפירות סובטרופיים, צמחי תבלין ורפואה, זרעים ושתילים ליצוא ואף יצוא עגלים ועוברים — אך זאת בכמויות מבוטלות; מזה שנים אין פריצת דרך כמותית־מסחרית כדוגמת האבוקדו או הפרחים. נתונים ראשוניים על שנת

לוח ו' 8
הייצור החקלאי, תשמ"ב עד תשמ"ה
(אחוזים)

הענף	העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						שיעור השינוי במחירים, תשמ"ה לעומת		התפלגות סך הייצור
	תשמ"ב	תשמ"ג	תשמ"ד	תשמ"ה	תשל"ה	תשמ"ה			
גידולי שדה	11.5 —	27.8	21.1	12.2	285.3	15.1	13.9		
מזה: כותנה	8.4 —	5.8	(.)	14.3	224.0	(.)	(6.2)		
ירקות, תפוזים ומקשה	6.0	0.8	3.4	0.6	340.0	10.6	10.4		
פירות (למעט פרי-הדר)	34.0	16.9	12.0 —	10.4	404.7	10.4	11.5		
מזה: אבוקדו	400.6	53.8	(.)	47.0	323.2	(.)	(2.4)		
פרחים, שתילים ושוניות	11.1	6.4 —	4.4	0.3	354.6	3.0	5.0		
פרי הדר	12.3	9.8 —	4.6 —	3.1 —	782.1	17.7	15		
סך כל ענפי הצומח	8.7	6.4	9.5 —	5.6	424.2	56.9	55.8		
בעלי חיים לבשר	6.1	7.6	5.6	5.9 —	419.1	20.4	21.3		
חלב	6.4	4.5	2.8	0.9 —	394.5	10.5	11.9		
ביצים ואפרוחים	14.6	0.2	8.8	1.0	357.1	9.0	8.2		
דגים	4.4	11.8 —	10.1	6.6	396.2	1.8	1.8		
סך כל ענפי בעלי החיים	7.2	4.7	5.3	2.4 —	398.5	43.1 ¹	44.2 ¹		
סך כל הייצור החקלאי	8.1	5.7	3.3 —	1.8	412.5	100.0	100.0 ²		

(1) כולל אחוז אחד של בעלי חיים "אחרים", בתשמ"ה ו-1.4 אחוז בתשל"ה.
(2) ערך הייצור החקלאי בתשמ"ה, במחירי אפריל 1985 — 2,058 מיליוני ש"ח.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המחלקה לחקלאות.

תשמ"ו מרמזים על שנה טובה ביצוא, אך נראה ששוב אנו נהנים מצירוף נסיבות מזדמן של מזג אוויר אצלנו, אצל מתחרינו ובשווקים, וכן מן ההשפעה המבורכת של התחזקות המטבעות האירופיים מול עלויות הייצור הדולריות שלנו. בתנאי התחרות הקיימים בשוקי העולם, רק פריצות דרך משמעותיות במחקר ופיתוח חקלאי עשויות להביא לחידוש מגמת הצמיחה של הענף. המחקר והפיתוח הממומנים מתקציב הממשלה נפגעים, כמובן, מהלחצים הכלליים לריסון תקציבי. נוסף על כך התברר בשנים האחרונות, שפירות מחקר זה, הניתנים לחקלאים חנים, מיוצאים לחו"ל באופן פרטי. לנוכח אלה ראוי אולי, כי החקלאות הישראלית המאורגנת תקים ותקיים מחקר ופיתוח יישומי ובסיסי במתכונת מסחרית.

בשוק המקומי מורגשת ההשפעה ארוכת הטווח של עליית ההכנסות, בגידול הביקוש למוצרים מן החי — כולל גבינות קשות וגלילות עתירות שומן (למרות תודעת המזון הבריאה). בהעדר מגמת התפתחות ברורה בייצור החקלאי, משקפים אפוא השינויים השנתיים בהיקפי הייצור בעיקר את גורמי הטבע הלא-סדירים (כולל קרה ומצב השווקים בחו"ל) ורק במידה מועטת יחסית — "משחק" בתוך ובין ענפים, על-פי הרווחיות היחסית המשתנה של המוצרים

לוח ו'-9
היצוא החקלאי הישיר, תשמ"ג עד תשמ"ה
(אחוזים)

הענף	המשקל בפדיון במחירים שוטפים ¹	העלייה או הירידה (—) הכמותית			שיעור השינוי במחירים בתשמ"ה לעומת תשמ"ד
		תשמ"ג	תשמ"ד	תשמ"ה	
גידולי שדה ותעשייה	20.5	15.6	— 2.7	11.4	281.4
מזה: כותנה	² (17.3)	23.0	— 2.6	9.3	217.0
ירקות, תפוחי אדמה ומקשה	8.3	— 29.6	49.2	— 9.9	407.2
פירות (למעט פרי-הדר)	13.4	28.2	— 2.1	25.7	352.1
מזה: אבוקדו	(8.4)	50.8	— 14.3	41.8	340.4
פרחים, שתילים, זרעים ושוונות	13.7	— 8.8	12.7	0.4	338.0
סך כל ענפי הצומח, למעט פרי הדר	55.9	4.8	5.7	8.4	301.7
פרי הדר	³ 33.6	— 6.8	— 11.6	— 6.5	768.5
סך כל ענפי הצומח	89.5	0.1	— 0.1	4.7	403.2
סך כל ענפי בעלי החיים	10.5	— 9.7	30.7	22.6	386.4
סך כל היצוא החקלאי הישיר	100.0	— 0.6	2.0	6.4	401.4
סך כל ערך היצוא החקלאי הישיר,					
במיליוני ש"ח ¹	533				

(1) מחירי אפריל 1985.
(2) לעומת 26.6 אחוזים מכלל היצוא החקלאי בתשמ"ד.
(3) לעומת 22 אחוזים מכלל היצוא החקלאי בתשמ"ד.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המחלקה לחקלאות. הנתונים הם במחירים ליצין, וכוללים את היצוא ליוש"ע. הנתונים כאן שונים מנתוני המחלקה לסחר חוץ, המופיעים בלוח ו'-5.

השונים. שיעורי שינוי בולטים בייצור הכמותי בתשמ"ה לעומת תשמ"ד ניתן למצוא ביבולי החיטה (שליש מרמת השיא של תשמ"ג הברוכה). תשמ"ה היא אחת משנות היכול הגרועות בחיטה זה שנים רבות). כאן השפיעו כמשותף הבצורת וצמצום שטחי המזרע בשל ירידת מחירי החיטה בעולם. לעומת זאת עלו יבולי הכותנה (סיבים וגרעינים) כ-14 אחוזים — יחד עם גידול השטח המעובד ולמרות ירידת המחירים, שהחלה כבר בשנה הקודמת. תפוקת הפרחים ליצוא לא גדלה בשנה הנדונה, והענף עדיין רחוק ממיצוי פוטנציאל הייצור, שפותח בתנופה רבה. חלק מבעיית האשראי המעיקה נוצר במהלך אותה תנופת פיתוח, כאשר החקלאים אף לא המתינו לקבלת המימון הממשלתי הנוח שהיה מקובל בעבר. כמוצרים מן החי בולטת ירידה של כ-10 אחוזים בייצור פטימים — בעיקר הודיים. אף על פי כן קיימת עדיין בעיה של עודפים. ייצוב האינפלציה והריבית הגבוהה הביאו להתאמה כלפי מטה, לפחות חד-פעמית, של רמת המלאי

— התאמה המיוחסת לאכילת מלאים, הן ממחסני הסיטונאים והן מן המקפאים של משקי הבית. כתוצרת חלב טרייה, לעומת זאת, היה רק צמצום קל בשיווק, פחות מ־5 אחוזים בחדשים הראשונים שלאחר הייצוב וצמצום הסוכסידיות. (פירוט נוסף של היקפי ייצור כמותיים ראה בלוח ו'־8.)

ג. גורמי הייצור והתמיכות בחקלאות

ממגבלות הפיתוח של הענף משתמע הצורך בשידוד מערכות, שיאפשר גידול פריון ועליית ההכנסות של חקלאים שייותרו בענף. תהליך זה נמצא בעיצומו במגזר הקיבוצי, ובמידה רבה — גם במגזר המושבי, שחלק גדול והולך מאוכלוסייתו מוצא את פרנסתו מחוץ לחקלאות. עם זאת מורגש הצורך בהתערבות חיצונית, כדי לזרז ולהקל על התהליך, והשנה דובר לראשונה ב"פדיון משקים" והעברת גורמי הייצור המתפנים (קרקע, מים ומכסות ייצור) לנשאים. במקביל, ממשיכות להישמע תביעות להגדלת התמיכה הממשלתית לענף — הן בפיתוח יכולת יצוא והן בהגנה נוספת על הייצור המקומי מיבוא. הממסד החקלאי מרבה להדגיש את הסיוע הרב הניתן לחקלאות בארצות אחרות. ראוי להדגיש, שתמיכה בסקטור אחד מכבידה את הנטל על הענפים האחרים במשק. לחקלאות יש אמנם יתרונות חיצוניים, שהציבור מוכן לשלם עבורם — למן השיקול הלאומי של שליטה בקרקעות ועד להערכת תרומת החקלאות ליצירת נופ חקלאי ושימורו, לרווחת הציבור כולו. אך גם אם מוכן הציבור לתמוך בפעילות חקלאית, משיקולים אלה ואחרים, יש להבחין בין המטרות המבוקשות לבין תמיכה עקיפה דרך סבסוד דיפרנציאלי של גידולים מסוימים, שאינם בהכרח היחידים או היעילים ביותר להשגת המטרות הציבוריות הלא־כלכליות. (דומה ששיטה פשוטה ויעילה יותר להבטחת השליטה הלאומית בקרקע היא תמיכה בסכום נתון לעיבוד שטח קרקע, בלי התערבות במחירי גורמי הייצור מזה והתפוקות מזה.)

הבעיות, שנחקל בהן השנה ענף הכותנה, עקב השינוי החרף בשוקי היצוא, העלו סוגייה דומה של התערבות דיפרנציאלית. תחליף אפשרי לכותנה מבחינת השימוש במים מצוי בתחום

לוח ו'־10

סבסוד ייצור וצריכה של מוצרים מן החי, תשמ"ג עד תשמ"ה
(אחוזים)

אחוז הסבסוד מהמחיר ליצרן		אחוז הסבסוד מהמחיר לצרכן			
אוקטובר — 1984 — אוגוסט 1985	יוני 1985	מילי 1985	תשמ"ה	תשמ"ד	תשמ"ג
28 — 26	100 — 66	33	58	54	60
27 — 24	100 — 66	21	39	42	46
		11	16	8	4.5
17	115 — 38	10	37	42	44
80 — 76	90 — 75	—	12	9	15

המקור: המרכז החקלאי.

המספוא (כולל גרגרים) להאכלת בעלי החיים. בלי להיכנס כאן לשיקולי הכראיות היחסית, אפשר לציין, כי על בחירת הפתרון הנכון מקשה מאוד האפליה-לטובה של גידולים ליצוא לעומת גידולים חדשים מחליפי יבוא: הראשונים נהנים מתמריצי יצוא ומאשראי כתנאים מועדפים — ואילו האחרונים, אם לא זכו בהגנה מינהלית נגד יבוא, צריכים להתחרות במוצרים, המיובאים בשער החליפין הרשמי ומסופקים כתנאי אשראי נוחים במיוחד. במאבק על אפליות לטובה ולרעה בולט, כמובן, כוחם של ענפים ותיקים, שמצליחים להשיג הטבות המקלות על הישרדותם — אך מקשות על התפתחות ענפים חדשים, העשויים להיות כדאיים יותר, אלא שמטבע הדברים אין להם עדיין תימוכין במסדרונות הממסד והתקשורת.

במסגרת התכנית הכלכלית לייצוב המשק, הועלה במידה ניכרת מחיר המים לחקלאים. בעקבות זאת התפתח ויכוח מתמשך על המחיר ה"נכון" של המים — וכאיוז מידה הוא צריך לשקף גם תשלומי פחת וריבית על מערכת המים הקיימת. גם בלא כיסוי תשלומי פחת וריבית, מחיר המים בארץ גבוה בהשוואה למחיר המים לחקלאים במדינות רבות אחרות, אך הוא משקף את העלות השוטפת של אספקת מים בשאיבה (תוך שימוש באנרגיה מיובאת), ועליו לתת ביטוי לעובדת היסוד של המחסור במים. הסתמכות על הקצאה מינהלית של מכסות, במקום על הקצאה דרך מחיר, אינה נראית פתרון יעיל. אם אין רוצים לפגוע ברווחת החקלאים, ו/או בהיקף הפעילות החקלאית — אפשר להחזיר לחקלאים חלק ממחיר המים דרך תמיכה ישירה לשטח מעובד, דרך הפחתה במיסוי ודרך שיפור התשתית על חשבון התקציב. ייתכן שיתכור, כי הביקוש למים נשאר גבוה — גם כשהמחיר עולה, עד כי התשלומים מאפשרים לממן פיתוח מקורות מים נוספים בטווח הארוך. בינתיים, לנוכח הגירעון ההידרולוגי המצטבר ולנוכח האפשרויות המוכחות לחיסכון במים — בין בדרך של השקעות לייעול השימוש בגידולים נתונים ובין בדרך של העדפת גידולים הצורכים פחות מים — אין הצדקה להימנע מהעלאה הדרגתית של מחיר המים, כמכשיר הקצאה מרכזי. (הקיצוב יוצר אמנם "מחיר צל", אך אפשרויות המסחר החופשי במים מוגבלות מאוד.)

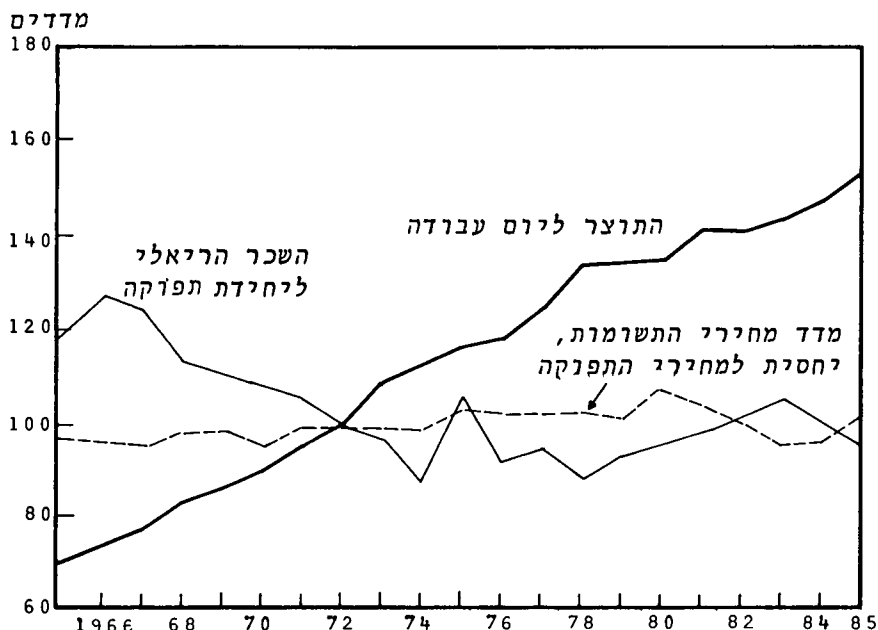
3. התעשייה

א. קווי ההתפתחות העיקריים

התפתחות התוצר התעשייתי בשנת 1985 הושפעה במידה מכרעת מהפעלת התכנית הכלכלית לייצוב המשק באמצע השנה. סך כל הייצור התעשייתי גדל, בממוצע שנתי, בכ-3 אחוזים — כולם במחצית הראשונה של השנה. בלימת הביקושים המקומיים בעקבות התכנית הכלכלית עצרה את מגמת ההתרחבות. גידול היצוא התעשייתי במחצית השנייה, בכאחוז, לא היה בו כדי לקזז את ירידת הביקושים המקומיים למוצרי תעשייה, כך שכתקופה זו נרשמה ירידה של כ-3 אחוזים בייצור התעשייתי לעומת המחצית הראשונה.

ירידת הייצור במחצית השנייה של השנה לוותה בצמצום מתון יותר של תשומת העבודה, כך שפריון העבודה ירד בכ-1.5 אחוזים. תופעה זו — פיגור ההתאמה של תשומת העבודה אחר השינוי בתוצר — נצפתה גם במחצית הראשונה של השנה, שבה לוותה התרחבות התוצר בעלייה של כ-3.5 אחוזים בפריון העבודה. בממוצע שנתי עלה התוצר ליום עבודה בכ-3 אחוזים. גורמי הייצור, הון ועבודה, שברשות הסקטור התעשייתי (סל משוקלל) עלו השנה בכ-2 אחוזים. לפיכך ניתן לזקוף כשני שלישים מגידול הייצור התעשייתי לתוספת גורמי הייצור, ואת היתר — לעלייה בפריון הכולל. גידולו של מלאי ההון הגולמי השנה (כ-4.7 אחוזים) הביא לעלייה משמעותית הן בעתירות ההון של המגזר התעשייתי והן ביחס הון-תוצר — תופעה הקיימת משנות השבעים המוקדמות, ויש בה כדי להצביע על הצבר הון בלתי מנוצל בתעשייה.

דיאגרמה ו'1
התוצר, השכר הריאלי והמחירים היחסיים של התרומות, 1985 עד 1986
 (הבסיס: 1972=100)

השכר הריאלי ליום עבודה מבחינת המעביד ירד השנה בכ-2 אחוזים⁴. היות שירידת שכר זו לוותה בעליית התפוקה (כ-2 אחוזים), ירד השכר ליחידת תפוקה בכ-4 אחוזים. לעומת זאת היתה השנה הרעה של כ-4 אחוזים בתנאי הסחר של המגזר התעשייתי (עלייה במחירי התרומות יחסית למחירי התפוקה), וזאת לאחר ירידה מתמשכת של מחיר יחסי זה בשנים האחרונות. הסיבה להרעה זו בתנאי הסחר נעוצה בהפרש של כ-3.5 אחוזים בין עליית מחירי התרומות המיובאות לזו של תרומות מייצור מקומי. העלייה במחירי התרומות המיובאות נבעה מהפיחותים במחצית הראשונה של השנה ומהפיחות הגדול ערב תכנית הייצוב הכלכלי (יולי 1985), בעוד שמחירי חו"ל ירדו השנה ירידה של כ-5 אחוזים. השכר ליחידת תוצר⁵, מדד המביא בחשבון הן את שחיקת השכר והן את ההרעה בתנאי הסחר, מצביע השנה על עלייה קלה, כלומר על ירידת-מה של הרווחיות הכוללת (לפני מס) בתעשייה. גורמים שהכבידו על הרווחיות נטו של ההון העצמי היו: (א) העלייה הריאלית של הריבית השולית (בעיקר במחצית השנייה של השנה); זו הגדילה את הוצאות המימון של פירמות המייצרות בעיקר לשוק המקומי, שבהן רכיב האשראי החופשי גבוה. (ב) עליית שיעורי המסוי הריאלי, הקשורה בהאטת האינפלציה.

⁴ השכר הריאלי כאן הוא השכר הנומינלי מנוכח במדד מחירי התפוקה התעשייתית. אומדני-השכר תוקנו בגין ההטיה הנובעת ממועד החשולם של השכר. (ראה פרק ד'). ללא תיקון זה מתקבלת ירידה רבה יותר בשכר הריאלי.

⁵ התוצר (הערך המוסף) = התפוקה פחות סך התרומות הקניויות.

לוח ו' 11
אינדיקטורים להתפתחות התעשייה, 1968 עד 1985

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת					ממוצע שנתי			
1985					— 1979	— 1973	— 1968	
מחצית ב	מחצית א	1985	1984	1983	1984	1978	1972	
— 3.2	3.2	2.7	4.9	3.5	2.9	4.9	15.1	הייצור ללא יהלומים ¹
— 1.7	— 0.3	— 0.2	2.1	1.5	1.3	— 0.1	9.1	תשומת ימי העבודה
— 2.8	0.7	— 0.3	0.9	1.7	1.5	1.8	8.0	מספר המועסקים
..	..	1.2	1.5	17.3	4.5	3.2	28.2	ההשקעה הגולמית הריאלית ²
..	..	4.7	5.5	4.9	5.3	7.7	6.5	מלאי ההון הגולמי הריאלי ³
— 1.5	3.5	2.8	2.8	1.9	1.6	5.0	5.5	התפוקה ליום עבודה ⁴
..	..	0.8	1.3	0.6	0.0	1.9	7.0	הפריזון הכולל ⁵
								היצוא התעשייתי הריאלי
1.3	3.6	7.5	19.8	— 0.7	9.0	11.4	16.6	ללא יהלומים
— 3.7	— 0.6	— 3.6	— 2.9	4.7	2.1	— 1.7	— 4.2	השכר הריאלי ליחידת תפוקה ⁶
								מחירי התשומות יחסית
..	..	4.1	— 0.3	2.2	— 1.0	0.5	1.0	למחירי התפוקה

- (1) נתוני הייצור, העבודה והשכר מותאמים לימי העבודה בפועל עד לשנת 1978.
 (2) לא כולל כלי רכב.
 (3) מלאי ההון הגולמי הריאלי לתחילת השנה.
 (4) המושג "תפוקה" כאן מתייחס לייצור התעשייתי.
 (5) המקור לתשומת העבודה בחישוב הפריזון הוא מדדי הייצור התעשייתי ולא סקרי כוח אדם.
 (6) מדד סך תשלומי השכר, מנוכה במדד מחירי התפוקה התעשייתית ומחולק במדד הייצור התעשייתי.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובידודי בנק ישראל.

לוח ו' 12
אינדיקטורים להתפתחות התעשייה¹, 1984 ו-1985
(השינוי הרבעוני לעומת הרביע הקודם, אחוזים)

1985				1984				
IV	III	II	I	IV	III	II	I	
0.3	— 4.5	2.4	2.9	— 1.7	3.0	0.5	2.7	הייצור התעשייתי ³
5.5	16.6	2.4	11.5	4.5	— 1.5	— 1.3	10.8	היצוא התעשייתי
0.4	— 2.9	— 0.7	1.8	— 0.5	0.3	0.4	0.0	מספר השכירים
1.2	— 2.2	0.0	— 0.4	0.1	2.0	— 0.4	0.5	ימי העבודה למעשה
								התוצר ליום עבודה
— 0.9	— 2.3	2.4	3.3	— 1.8	1.0	1.3	2.1	(פריזון העבודה)

- (1) סך כל התעשייה, למעט יהלומים, נתונים מנוכחי עונתיות.
 (3) המקור הסטטיסטי לייצור התעשייתי שונה מזה של שאר הנתונים, ולכן יש להיזהר בהשוואת התפתחותו לאלה של המשתנים האחרים.
 המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הפעלת התכנית הכלכלית לייצוב המשק במחצית השנייה של השנה הביאה לשחיקת שכר משמעותית (כ־6 אחוזים), אך במקביל קטנה התפוקה, כך שהשכר ליחידת תפוקה ירד בכ־4 אחוזים. השכר ליחידת תוצר ירד במחצית זו בשיעור דומה, מפני ששררה יציבות בתנאי הסחר של המגזר. הירידה בשכר ליחידת תוצר תרמה, כנראה, לקיומה של יציבות מחירים ללא לחץ אינפלציוני כבש.

בתחילת שנת 1986 מסתמנת עלייה של השכר הריאלי, שעלולה לערער יציבות זו. לעומת זאת היו בחודשים אלה ירידות תלולות במחירי חו"ל של הדלק וחומרי גלם אחרים, נמשכה היציבות בשער החליפין. ושיעורי הריבית הריאליים ירדו.

ב. ההתפתחות בסך התעשייה

השנה בלטה בעיקר הירידות בביקושים למוצרים תעשייתיים המיועדים להשקעות ולצריכה הביטחונית. הביקוש למוצרים תעשייתיים המיועדים לצריכה הפרטית עלה השנה בכ־4 אחוזים. ביקוש זה התרכז במחצית הראשונה של השנה, תוך ירידה בחלק היבוא בהיצע המוצרים הנ"ל. מעבר זה ניתן לייחס לשינוי מחירים יחסיים של כ־9 אחוזים, שחל השנה (עליית המחירים הסיטוניים התעשייתיים בארצות OECD, בשקלים, יחסית למחירי התפוקה התעשייתית בישראל⁶).

השנה נשחק השכר נטו של העובדים במשק (כ־4 אחוזים ממוצע שנתי). שחיקה זו תרמה, כנראה, לירידת הצריכה הפרטית במחצית הראשונה של השנה, דרך ירידת ההכנסות של העובדים וביקושיהם.

העלייה בהיצע המוצרים התעשייתיים מייצור מקומי המיועדים לצריכה הפרטית תרמה לגידול התוצר התעשייתי. מקור נוסף לגידול התוצר של מגזר זה היה עלייה בת 8 אחוזים בביקוש ליצוא, עיקרה במחצית הראשונה של השנה. נראה, כי בלימת השימושים המקומיים בתקופה זו איפשרה הפניית תפוקה לחו"ל, כמו גם העלייה היחסית בתמורה ליצוא (בשקלים, כולל תמיכות) לעומת התמורה בשוק המקומי (מחירים סיטוניים תעשייתיים). גורם נוסף שעודד מגמה זו היה היחלשות הדולר לעומת המטבעות האירופיים במחצית השנייה של השנה. עם הקפאת שער הדולר בישראל, פירושה של היחלשות זו הוא פחות של השקל לעומת מטבעות השוק האירופי, שיש לו חלק נכבד ביעדי היצוא התעשייתי.

כמחצית מתוספת היצוא נבעה ממכירות של הענפים מתכת, מכונות, חשמל ואלקטרוניקה לחו"ל, ועוד 35 אחוזים סיפקו ענפי המכרות, המחצבים והכימיקלים. השנה נמשכה אפוא מגמה השוררת זה עשור שנים — מעבר מיצוא עתיר עבודה ליצוא עתיר הון אנושי. תופעה זו לוותה בגידול שיעורו של היצוא בתוצר התעשייתי. השנה הופנו ליצוא כ־54 אחוזים מהתוצר, במישרין ובעקיפין.

גורם שמתן השנה את גידול התוצר התעשייתי היה ירידת הצריכה הביטחונית — עקב הקטנת התקציב המיועד לקניות המקומיות וסיום מלחמת לבנון. עיקר הירידה חל במחצית השנייה של השנה.

הקטנת ההשקעות בנכסים קבועים השנה בכ־10 אחוזים הביאה לירידת התוצר התעשייתי המיועד לשימוש זה, בכ־4 אחוזים. ירידה זו נגרמה מהקטנת קניות ענף הבנייה, עקב ירידת פעילותו של ענף זה בכ־6 אחוזים. לעומת זאת תרמו ההשקעות בצידוד לעלייה בתוצר התעשייתי. אמנם סך ההשקעות בצידוד במשק ירדו ב־2 אחוזים — אך ההשקעות מייצור מקומי (המהוות כ־25 אחוזים מסך הכול) עלו בכ־11 אחוזים. (השקעות בצידוד מיובא ירדו.) שינויים אלה מעידים

⁶ ראה פרק ד', "מאזן התשלומים".

לוח ו' 13
 התוצר הנובע בתעשייה לפי שימושים סופיים¹, 1968 עד 1985
 (אחוזים)

התרומה לשינוי בתוצר הנובע			העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת			משקל השימושים בתוצר הנובע					
1985	1984	1983	1985	1984	1983	1985 ⁴	1984	1976 — 1983 ⁴	1973 — 1975 ³	1968 — 1972 ²	
1.5	— 0.8	0.3	6.3	— 3.3	1.3	24	23	27	27	37	הצריכה הפרטית
— 0.2	0.4	0.5	— 1.6	2.6	3.7	13	13	15	21	15	הצריכה הציבורית
— 2.1	0.4	0.2	— 18.6	— 4.3	1.5	9	12	14	18	18	ההשקעה
(— 0.4)	(1.3)	(1.0)	(— 4.3)	(— 8.6)	(7.3)	(9)	(10)	(13)	(18)	(18)	מזה: השקעה בנכסים קבועים
— 0.7	0.0	1.0	— 1.9	0.0	2.0	46	48	56	66	70	סך כל השימושים המקומיים
3.3	7.5	— 0.3	6.5	15.5	— 0.5	54	52	44	34	30	סך כל היצוא
2.5	7.5	0.8	2.5	7.5	0.8	100	100	100	100	100	סך כל השימושים הסופיים
			2.7	4.9	3.5						מדד הייצור התעשייתי (ללא יהלומים)

(1) התוצר הנובע בכל שימוש הוא הערך המוסף שנוצר, במישרין ובעקיפין, בייצור המוצרים שנועדו לשימוש זה כלומר — הוא כולל גם אומדן של התוצר במוצרי הביניים, ששימשו בתהליך הייצור, אומדנים אלה מבוססים על נחוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לגבי השימושים הסופיים, ועל עיבורי מחלקת המחקר של בנק ישראל, על בסיס לוחות תשומה-תפוקה לשנת 1977/78, לגבי התוצר הנובע החשובים הם כמחירים קבועים של שנת 1977/78.

(2) הממוצע לשנים אלה מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1969/68.

(3) הממוצע לשנים אלה מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1975/76.

(4) הממוצע לשנים אלה מבוסס על לוח תשומה-תפוקה לשנת 1977/78.

לוח ו' 14

ההוצאה לצריכה פרטית ולהשקעות בציוד של מוצרי התעשייה, 1980 עד 1985
(העלייה או הירידה (—) הריאלית, אחוזים)

ההתחלקות				העלייה או הירידה (—)					
1985	1984	1983	1980	1985	1984	1983	1982	1981	
100	100	100	100	4	— 13	8	9	17	סך כל הצריכה הפרטית
78	76	65	75	6	— 3	5	7	12	מייצור מקומי
22	24	35	25	— 4	— 33	13	16	30	מיבוא
100	100	100	100	— 2	— 15	26	15	7	סך כל הציוד והמכונות
28	25	24	30	11	— 11	17	— 3	8	מייצור מקומי
72	75	76	70	— 6	— 16	29	22	7	מיבוא

אולי על תחלופה בשוליים בין שני מקורות האספקה, תחלופה הקשורה בהתייכרות היחסית של הציוד המיובא (ראה לוח ו' 14).

על אף התהפוכות שפקדו את המגזר התעשייתי בשנים האחרונות, נשמר במגזר זה קצב גידול יציב במלאי ההון, בשיעור של כ-5 אחוזים בממוצע שנתי. ההשקעות בתעשייה גדלו השנה בכאחוז, בניגוד למגמת הירידה של ההשקעות ביתר ענפי המשק. ההשקעות הנ"ל הגדילו את מלאי ההון העומד לרשות הסקטור התעשייתי בראשית 1986 בכ-4 אחוזים, בדומה לשיעור הגידול הממוצע בשנים קודמות.

האשראי ברוטו לתעשייה (לזמן בינוני וארוך) עלה השנה במידה ניכרת — כ-21 אחוזים, ריאלית. חלק מעלייה זו יש לזקוף להקפאת הלוואות הפיתוח בסוף 1984 ולהפשרתן בתחילת

לוח ו' 15

מקורות מימון לטווח ארוך בתעשייה, 1982 עד 1985

העלייה או הירידה (—) בכמות				מיליוני שקלים חדשים, מחירים שוטפים				
1985	1984	1983	1982	1985	1984	1983	1982	
21.4	— 11.9	— 16.7	55.5	849.1	177.5	39.0	21.1	אשראי לזמן בינוני וארוך
				286.5	58.0	12.4	5.1	מזה: הלוואות פיתוח
				21.4	9.7	1.1	0.4	הנפקת אג"ח דולריות
				¹ 142.7	27.6	6.5	2.8	מענקים להשקעה
				20.7	1.6	3.1	3.9	הנפקת מניות של חברות בתעשייה
								מימון עצמי (כולל)
				205.1	117.3	13.9	— 5.3	טעויות והשמטות
1.3	2.8	17.3		1,353.7	328.0	64.4	22.9	סך ההשקעות בתעשייה

(1) לא כולל מענקים בסך 7 מיליוני ש"ח, שנחתו בגין המרת הלוואות פיתוח שערך כ-45 מיליוני ש"ח.

1985, כך שחלק מן האשראי השנה מיועד למימון השקעות של השנה שעברה. עליית האשראי ברוטו השנה מוסכרת גם בחידוש אשראי שנלקח בשנת 1982, ומועד פירעונו חל השנה. מכאן ייתכן, שהאשראי נטו — בניכוי פירעונות ובהתחשב בדחיית ביצוע ההלוואות — עלה השנה עלייה קלה, המתיישבת עם השינוי בהיקף ההשקעות בתעשייה (ראה לוח ח'15). כדאי לציין, שהשנה חל שינוי מוסדי במימון ההשקעות בתעשייה: באמצע השנה הוחלט על המרת הלוואות הפיתוח בשווה ערך הסובסידיה הגלומה בהן. שינוי מוסדי זה, ללא הסדר מימון אלטרנטיבי, אמור לגרום קשיים במימון ההשקעות — אולם אומדנים ראשוניים מורים, כי שינוי זה עדיין לא מומש, וזאת עקב משקלם הגדול של אישורי השקעות על פי ההסדר הקודם. נראה, כי בעיית המימון תתבטא ביתר שאת במהלך שנת 1986.

ג. ההתפתחות בענפי התעשייה

(1) מכרות ומחצבים

היקף הייצור בענף זה גדל בכ-4 אחוזים, והייצור המיועד ליצוא — בכ-9 אחוזים. הגידול מתרכז בענף הפוספטים (עלייה של כ-20 אחוזים), בעוד שיצוא האשלג לא גדל כלל, והייצור יועד להגדלת המלאי. הייצור המיועד לשוק המקומי (חציבת אבן וכריית חול) ירד — מחמת השפל, המתמשך זה ארבע שנים, בענף הבנייה. שינויים אלה בייצור וביצוא לוו בירידת תשומת העבודה ובחידוש ההשקעות.

לוח ו'16

הייצור, היצוא וההשקעות בתעשייה לפי ענפי משנה מקובצים, 1985

משקל הענף ב-1985		העלייה או הירידה (—) הריאלית לעומת השנה הקודמת			
ביצוא	במדי הייצור	בהשקעות	ביצוא	בייצור	
5.8	7.2	1.7	9.3	— 2.5	כרייה וחציבה ¹
8.8	11.4	— 8.7	— 2.8	— 1.2	מזון, משקאות וטבק
8.7	9.0	86.8	0.2	3.2	טקסטיל, הלבשה ועור
0.7	5.0	11.1	— 15.2	7.0	נייר, דפוס והוצאה לאור
0.6	3.2	30.5	31.9	3.8	עץ ומוצרי
3.4	5.8	2.3	3.4	5.0	גומי ופלסטיק
19.2	9.9	— 47.7	11.9	0.1	כימיקלים ונפט
1.6	1.8	28.3	50.6	— 14.6	מתכת בסיסית
14.9	22.5	3.6	— 13.3	1.0	מוצרי מתכת ומכונות
					ציוד חשמלי ואלקטרוני
27.7	22.0	7.3	23.5	7.8	וכלי הובלה
7.7	2.3	26.8	12.4	11.7	שונות
100	100	1.2	8.5	2.7	סך הכול

(1) כולל מינרלים אלימחתיים.

(2) מזון, משקאות וטבק

השנה היו בענף זה – הן במכירות לשוק המקומי והן ביצוא – ירידות ריאליות קלות, מלוות בירידה של מספר השכירים וההשקעות. עיקר הירידה ביצוא היתה ברביע השלישי של השנה, עקב הקיצוץ הדרסטי בסובסידיות. היצוא העיקרי של ענף זה, שימורי פרי הדר, ירד השנה כמותית – אך הפדיון במחירים שוטפים גדל, עקב עליית מחירים בשוקי היצוא.

(3) טקסטיל, הלבשה ועור

היקף הייצור בקבוצת ענפים זו עלה השנה בכ-3 אחוזים. מקורה העיקרי של העלייה הוא בגידול המכירות של מוצרי הלבשה בשוק המקומי, הודות להגבלת יבואם ולירידה ביבוא האישי של ישראלים, עם ירידת מספר הנוסעים לחו"ל. בענף זה ניכר לאחרונה תהליך של מעבר ממוצרי ביניים (בדים וחוטנים) למוצרים סופיים (הלבשה).

(4) עץ, מינרלים אל-מתכתיים ומתכת בסיסית

קבוצת הענפים דלעיל מייעדת חלק ניכר מתפוקתה לענף הבנייה, ולכן גרם השפל בבנייה לירידת היקף הייצור. חלקו של היצוא בסך התפוקה בענפים אלה אינו גדול, להוציא את ענף העץ (לכידים ורהיטים). השנה ניכר גידול ביצוא רהיטים לשוק האמריקאי.

(5) מוצרי גומי ופלסטיקה, כימיקלים ודלק

גידול הייצור בענפים אלה השנה נבע מגידול היצוא של מוצרי פלסטיקה (מערכות השקיה ואריזות), של עודפי דלק ושל דשנים. במכירות לשוק המקומי ובענפי יצוא מסוימים (פטרוכימיה ומוצרי גומי) היה השנה מיתון.

(6) מוצרי מתכת, מכונות, ציוד חשמלי ואלקטרוני וכלי הובלה

גידול הייצור בקבוצת ענפים זו נבע מהתרחבות היצוא, בעוד שבמכירות לשוק המקומי (בעיקר לכיטחון) ניכרה ירידה. עליית היצוא התרכזה בענפים אלקטרוניקה (מוצרי בקרה, ציוד רפואי וציוד קשר) וכלי הובלה (מערכות למטוסים, שיפוץ והשבחת מטוסים) – בעוד שהיצוא של מוצרי מתכת (נשק ותחמושת) ירד. תת-ענף זה נטה השנה לייצר למלאי.

4. הבנייה

א. ההתפתחויות העיקריות

בשנת 1985 החרף השפל, הפוקד את ענף הבנייה בשנים האחרונות: תפוקת הענף הצטמצמה בכ-6 אחוזים, לאחר ירידה דומה בשנה הקודמת. הירידה החדה בהתחלות חדשות של מבנים (17 אחוזים במונחי שטח) אינה מתבטאת עדיין בנתוני התפוקה, אולם אותותיה ניכרו כבר השנה בהחרפת התחרותיות ובירידת הרווחיות בענף (ראה לוח ו' 17). ניסיון השנים הקודמות מלמד, כי קצב התאמת הענף לשינויים בבקושים אינו מהיר (בין השאר, עקב משך הבנייה הארוך של מבנים), וכי צמצומים חריפים בנפח הפעילות עלולים להביא לידי משבר.

היחס בין ההתחלות לגמר, המהווה אינדיקציה לרמת הפעילות השוטפת יחסית לכושר הייצור בענף, ירד ל-83 אחוזים, בדומה לשתי תקופות השפל שעברו על הענף בשנים 1966 ו-1967 ובשנים 1976 ו-1977.

החרפת הירידה בפעילות הענף הביאה חברות בנייה גדולות לידי קשיים, וחברות אחרות – הנשענות על רכיב נמוך של הון עצמי – להתמוטטות של ממש. יש לציין, כי הקשיים הגוברים של קונצרן "סולל בונה" אינם תולדה של ההתפתחויות ב-1985; זה שנים מספר, שפעילותו של גוף זה הצטמצמה, ללא צמצום מקביל בתשומת העבודה, בשל שיקולים שאינם כלכליים: הקונצרן ראה בתשומת העבודה גורם ייצור קבוע, ונטל על עצמו עבודות רבות במחירי הפסד. הממשלה נחלצה לעזרת הקונצרן משיקולים לאומיים של מניעת אבטלה, והתנתה את הסיוע

לוח ו' 17
נתונים עיקריים לפעילות ענף הבנייה¹, 1968 עד 1985

העלייה או הירידה (—) השנתית הממוצעת								
			— 1980 — 1974 — 1968					
1985	1984	1983	1985	1979	1973	1985	1984	
סך התפוקה (אלפי שקלים חדשים במחירי 1980)								
— 6.1	— 7.4	— 0.8	— 2.0	— 4.4	18.7	16,869.0	17,973.0	
— 13.7	— 8.4	— 5.4	— 4.2	— 7.7	30.1	7,033.0	8,149.0	השקעה בבנייה למגורים
— 4.5	— 12.6	6.3	— 5.3	— 3.0	11.2	3,842.0	4,022.0	השקעה בבנייה שלא למגורים
3.3	— 1.8	1.3	4.3	2.2	9.9	5,994.0	5,802.0	תפוקת בנייה אחרת ²
— 16.9	— 8.4	3.0	— 7.5	— 6.6	25.8	3,705.0	4,460.0	שטח התחלות בניית מבנים (מיליוני מ"ר)
— 13.1	— 11.1	— 4.1	— 8.1	— 8.5	31.0	2,620.0	3,015.0	למגורים
— 24.9	— 2.4	23.8	— 6.2	— 2.1	15.7	1,085.0	1,445.0	שלא למגורים
— 16.2	— 11.1	— 8.1	— 10.6	— 11.8	28.5	19.5	23.3	התחלות בניית דירות (אלפים)
— 10.3	— 10.1	— 8.6	— 3.5	— 7.5	11.2	24.6	27.4	גמר בניית דירות (אלפים)
— 6.6	— 5.9	6.3	— 0.6	— 2.8	15.3	114.7	122.8	מועסקים (אלפים)
— 8.6	— 8.2	8.0	— 2.1	— 3.5	9.7	72.3	79.1	ישראלים
— 3.0	— 1.4	3.2	2.5	— 0.7		42.4	43.7	מהשטחים
— 4.7	0.0	— 2.1	0.5	4.6	2.3	3,593.9	3,772.5	מלאי הון בציוד בנייה (אלפי שקלים חדשים, במחירי 1980) ³
246.0	388.4	134.7	177.2	38.0	8.7	1,313.4	379.6	מדר מחירי תשומות בבנייה למגורים

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

(2) כולל בנייה ביטחונית ואומדן תחשיבי של עבודות אחזקה.

(3) מלאי הון לתחילת שנה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

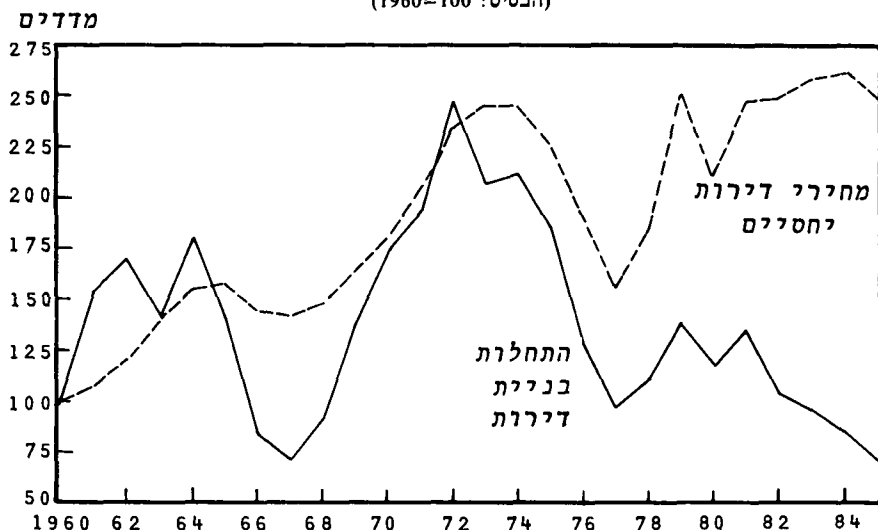
בהפעלת תכנית הבראה כוללת, המתבססת בעיקר על פיטורי עובדים. על הממשלה להבטיח, כי מתן סיוע זה לא יהווה תקדים ליזמים גדולים אחרים במשק בעת הסתבכויות כלכליות. ההשקעה בבנייה למגורים ירדה השנה בשיעור של כ-14 אחוזים, וסך הירידה המצטברת מאז 1981 — כ-30 אחוזים. הירידה בבנייה הציבורית למגורים היתה חריפה יותר, אולם אין לייחס לכך משמעות רבה, הואיל וקיימת תחלופה בין הבנייה הפרטית לציבורית. הרקע לירידת ההשקעה במגור זה נעוץ בירידת התחלות הבנייה למגורים בשנים הקודמות, והמשך התהליך השנה מבשר צמצום נוסף בשנה הבאה.

ירידת ההשקעות והתחלות הבנייה למגורים באה כתגובה לצמצום המתמשך בביקוש לדירה. צמצום זה נובע בחלקו מהשפעתם של גורמי הטווח הארוך, כירידת קצב גידול האוכלוסייה ושינויים בהרכבה, ובחלקו מירידת ההכנסה הפנויה (כ-10 אחוזים). רכיב הסובסידיה במשכנתאות המוכוונות של משרד השיכון לזוגות צעירים גדל השנה, אולם במחיר האשראי החופשי חלה עלייה, שתרמה למיתון ברכישות.

ההשקעה במבנים שאינם למגורים בענפי המשק ירדה השנה בכ-5 אחוזים, לאחר ירידה של כ-13 אחוזים בשנה הקודמת. עיקר הירידה השנה קשור למשבר בחקלאות ולצמצום ההשקעות בתשתית (מפעלי מים), שנקבע חלקית על-פי שיקולי התקציב הכולל. (לפירוט נוסף — ראה סעיף "ההשקעות").

רכיב ניכר בתפוקת הענף הן עבודות האחזקה והשיפוצים. בטווח הארוך, תלוי היקפן בגודלו של מלאי המבנים במשק ובגילו הממוצע; שני אלה גדלו בשנים האחרונות, וכמקביל גדלו גם עבודות השיפוצים. ירידת הביקוש לדירות חדשות בשנים האחרונות תרמה אף היא לגידול בביקוש לעבודות שיפוצים. בטווח הקצר, מושפע הביקוש לעבודות שיפוצים גם מהשינוי בהכנסה הפנויה, וירידתה השנה תרמה לצמצום הביקוש לעבודות אלה. (האומדן שהובא כאן אינו מתחשב בכך ונראה כי הוא מוטה כלפי מעלה). הכינוי לצורכי ביטחון פחת, כנראה עקב הקיצוץ בתקציב הביטחון ויציאת צה"ל מלבנון.

דיאגרמה ו-2
התחלות בניית דירות ומחירי דירות, יחסית למחירים לצרכן, 1980 עד 1985
(הבסיס: 1960=100)

סך המועסקים השנה ירד בכ־7 אחוזים, בדומה לירידת התפוקה. בחמש השנים האחרונות ירדה התפוקה למועסק בכאחוז אחד לשנה. חלק מן ההסבר טמון בעליית משקלם של המועסקים מהשטחים, שתפוקתם נמוכה יותר, וכך גם שכרם.

הירידה הניכרת בפעילות בתחום עבודות העפר והכבישים הביאה לצמצום נוסף בהשקעות בציוד בנייה. כיוון שאורך החיים של הציוד קצר יותר, יחסית לענפי משק אחרים, הרי הגרט השנתי גבוה יותר, ואפשרית התאמה מהירה יותר של מלאי ההון לשינויים בתפוקה. ואכן, מאז 1981 ירד מלאי ההון הגולמי בענף בכ־14 אחוזים. במקביל הולך וגדל משקלו של ציוד ישן יותר בסך מלאי ההון. תופעת הזדקנות הציוד משתקפת בירידה חדה יותר במלאי ההון הנקי: היקפו בתחילת 1986 נמוך בכ־12 אחוזים לעומת השנה הקודמת, ובכ־27 אחוזים לעומת תחילת 1981.

התכווצות ענף הבנייה משפיעה על התעשייה כולה, בספקה תשומות לענף זה: שיווק המלט, למשל, המהווה תשומה משמעותית בענף הבנייה, פחת בכ־5 אחוזים, במקביל לצמצום בתפוקה.

ב. שוק הדירות

הביקוש לדירות בטווח הארוך מושפע מהשינויים באוכלוסייה, ובעיקר בקבוצת הגיל 20 עד 29 שנה, המקימה משקי בית חדשים הזקוקים לדירור. בשנים האחרונות חלה האטה משמעותית בקצב גידול האוכלוסייה, והגידול בקבוצת גילאי 20 עד 29 הוא אפילו שלילי: בתחילת 1980 נכללו בקבוצה זו כ־568 אלף נפש (יהודים), ואילו על־פי אומדנים מתוקנים של מפקד האוכלוסייה והדירור בתחילת 1985 פחת מספרם לכ־535 אלף נפש⁷. זהו הגורם המרכזי בהסבר ירידת הביקוש לדירות בשנים האחרונות, המתבטאת בירידה רצופה של הרכישות מזה ארבע שנים. בסקטור הפרטי — ב־24 הערים הגדולות הצטמצמו השנה הרכישות בכ־14 אחוזים, ובסך הכול נמכרו כ־6,340 דירות — רמה הנמוכה בכ־57 אחוזים (!) מזו ששררה ב־1981 (ראה לוח ו־23).

גורם נוסף בעל השפעה על הביקוש לדירור הוא השינוי בהכנסה הפנויה. רגישות הביקוש לדירור להכנסה הפנויה גבוהה מזו של רכיבים אחרים של הצריכה הפרטית, שכן המשכנתאות מהוות רכיב ניכר במימון הרכישות. ירידה בהכנסה הפנויה, בטווח הקצר, מקטינה את כושר ההחזר ההתחלתי של המשכנתאות, ובמקרים רבים מונעת רכישת דירה. השנה פחתה מאוד ההכנסה הפנויה — כ־10 אחוזים — בעיקר עקב הפעלת התכנית הכלכלית באמצע השנה. ירידת השכר הריאלי והגידול באבטלה, שנלוו לתכנית, הגבירו את אי הוודאות וגרמו לדחיית רכישות; במחצית השנייה של השנה הצטמצמה רכישת הדירות בכ־6 אחוזים לעומת מחצית הראשונה.

מאז 1980 ועד לשנת 1983 נקט משרד השיכון מדיניות עקיבה של צמצום מתמיד בערכן של הסובסידיות הגלומות באשראי המוכוון לדירור, וזאת באמצעות הקטנת ההוזלה בריבית ועדכון תכוף יותר של החזר המשכנתאות, וכן באמצעות הקטנת שיעורי המימון. במהלך 1984 חלה במדיניות זו תפנית, שעיקרה הרחבת נפח המשכנתאות, תוך שמירה על תנאיהן. בדצמבר 1984 עודכן ריאלי גובה המשכנתאות לזוגות צעירים: שיעורי המימון לקבוצת הסיוע המינימלי הועלו עד כדי 30 אחוזים ממחיר דירה וכדי 57 אחוזים לקבוצת הסיוע המקסימלי, ושיעורי הסבסוד גדלו בהתאם (ראה לוח ו־19). הגידול בהיקף הסיוע הביא לעלייה ניכרת ברכישת דירות באותה תקופה.

⁷ נראה, כי במהלך 1985 ירד מספרם של בני קבוצה זו ירידה נוספת, וזאת על־פי האומדנים על עלייה וירידה מן הארץ; מספר העולים בשנת 1985 פחת, ומספר היורדים — גדל.

לוח ו' 18
בניית דירות לפי יוזם¹, 1970 עד 1985
(אלפי דירות)

גמר			התחלות			
בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	בנייה ציבורית	בנייה פרטית	סך הכול	
ממוצע						
19.9	26.9	46.8	26.2	30.2	56.4	1970 עד 1975
ממוצע						
20.6	24.0	44.6	8.4	22.5	31.0	1976 עד 1978
ממוצע						
10.2	19.8	30.1	9.7	19.7	29.4	1979 עד 1985
14.9	18.5	33.4	13.1	24.3	37.4	1981
13.3	20.0	33.3	8.4	20.1	28.5	1982
9.7	20.7	30.5	7.3	18.9	26.2	1983
7.5	19.8	27.4	6.5	16.8	23.3	1984
6.8	17.7	24.6	5.0	14.5	19.5	1985
1983						
2.4	5.1	7.4	4.9	4.5	9.4	I
2.3	4.8	7.1	1.1	4.6	5.8	II
2.8	5.0	7.7	0.6	5.1	5.7	III
2.3	5.9	8.2	0.7	4.6	5.4	IV
1984						
2.3	4.7	7.0	3.5	4.3	7.7	I
2.2	4.9	7.1	1.3	4.9	6.2	II
1.6	4.8	6.4	0.8	3.8	4.6	III
1.4	5.4	6.8	1.0	3.8	4.8	IV
1985						
2.4	4.6	7.0	3.9	3.9	7.8	I
1.5	4.8	6.3	0.7	4.3	5.0	II
1.3	4.1	5.4	0.2	3.1	3.3	III
1.6	4.2	5.8	0.2	3.2	3.4	IV

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ו' 19
 שיעורי המימון והסבסוד הגלומים בהלוואות לזוגות צעירים לפי קבוצות הזכאות,¹
 1980 עד 1985

ביחס למחיר דירה בת 2.5 — 3 חדרים ²				
קבוצת הסיוע המזערי 1 — מינימום		קבוצת הסיוע המירבי 2 — מקסימום		
שיעור המימון	שיעור הסבסוד	שיעור המימון	שיעור הסבסוד	
25	12	54	39	1980
20	9	42	30	1981
22	7	49	34	1982
21	5	44	29	1983
23	6	48	34	1984
23	9	53	41	1985
				1984
17	4	37	25	I
23	6	48	34	II
24	6	50	34	III
29	7	57	43	IV
				1985
25	6	54	41	I
19	6	44	34	II
22	11	52	41	III
27	12	63	48	IV

(1) זכאים ששירתו בצה"ל.

(2) מחיר הדירה נלקח מסקר מחירי הדירות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שיעורי הסבסוד נגזרו מנתונים על סכומי ההלוואות ותנאי ההחזר, והם נובעים משני גורמים: ריבית מחולת וסבסוד אינפלציוני. הנובע משיטת ההחזר ומן החלק הבלתי צמוד במשכנתא. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד השיכון ועיבודי בנק ישראל.

במהלך המחצית הראשונה של 1985 נשחקר ריאלית שיעורי המימון, ובאמצע השנה הועלו שיעורי הריבית הנקובים על משכנתאות חופשיות מ-7.5 אחוזים לשנה ל-13 אחוזים. באומדני הסיבסוד בלוח ו' 19 טמונה ההנחה שזוהי הריבית השולית העומדת בפני זכאי משרד השיכון. מכיוון ששיעורי הריבית על המשכנתאות המוכוונות לא הועלו, גדלו שיעורי הסובסידיה במידה ניכרת, בעיקר בקבוצת הסיוע המינימלי. הגידול בסובסידיה היה נמוך יותר בקבוצת הסיוע המקסימלי, עקב הקטנת הסיבסוד ברכיב הבלתי צמוד שבמשכנתאות לקבוצה זו, הקטנה שנבעה מהירידה בשיעורי האינפלציה מאז הפעלת התכנית הכלכלית.

למרות שמחירי האשראי לדיור לזכאים לא התייקרו, הרי גדלה העלות הכוללת של האשראי עקב עליית מחירו של האשראי החופשי, ולעליה זו השלכות שליליות על הביקוש לדיור, אולם

במקביל הועלו שיעורי המימון לזכאים. העלאה זו הקטינה את ההזדקקות לאשראי חופשי. לדיוור — שמחירו עלה, כאמור — ובכך תרמה למיתון הירידה בביקוש. במקביל לירידת הביקוש לדירות, התרחשה התאמה בהיצע הדירות: השנה הוחל בבנייתן של כ-19.5 אלף דירות לעומת כ-23.3 אלף בשנה הקודמת. (ראה לוח ו'18.) היצע הדירות לפני גמר שלא נמכרו, המהווה אינדיקציה לעודפי ביקוש והיצע בשוק, ירד השנה ירידה מוחלטת. עם זאת, משקלו בסך היצע הדירות למכירה המשיך השנה לגדול והגיע לכ-76 אחוזים. למרות הצמצום המתמשך בביקוש לדירות והירידה בתפוקה ובהתחלות הבנייה, לא ניכרה בשנים האחרונות ירידת מחירים, בדומה למחזורים קודמים. חלק מן ההסבר נעוץ בהדרגתיות

לוח ו'20

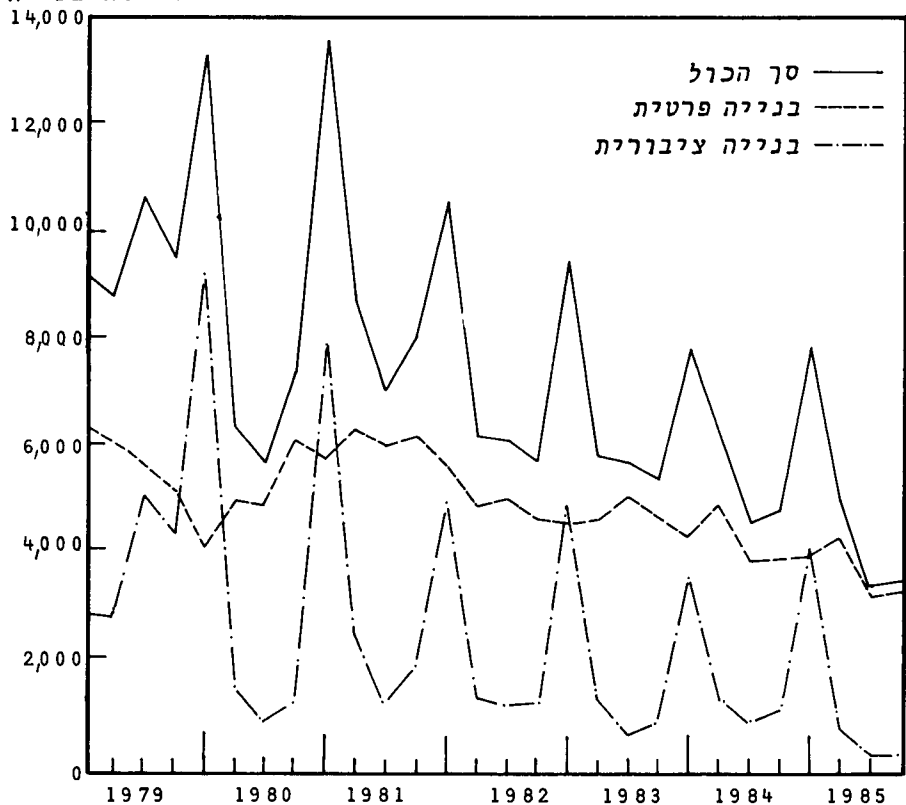
המחירים היחסיים של דירות ושיעורי הדירות הלא-מכורות, 1980 עד 1985 (אחוזים)

אחוז הדירות הלא-מכורות בסך היצע הדירות שלפני גמר ²	מכירת דירות ²	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת			
		מחירי הדירות יחסית למדד מחירי התשומה ¹	מחירי הדירות יחסית למדד המחירים לצרכן ¹	מחירי הדירות	
61.1	13.6	— 15.1	— 15.8	93.9	1980
60.9	15.5	10.7	17.6	154.5	1981
70.4	— 30.8	2.1	0.4	121.8	1982
68.0	— 5.3	8.7	3.8	155.1	1983
73.9	— 22.9	— 2.1	0.9	378.2	1984
76.2	— 13.9	11.5	— 4.7	285.8	1985
					1984
72.6	3.3	— 0.9	1.9	47.1	I
70.8	13.2	— 6.9	— 3.4	47.8	II
78.2	— 26.2	— 2.5	3.6	57.0	III
74.1	7.7	6.2	— 2.4	64.7	IV
					1985
74.4	— 1.5	11.7	10.3	42.8	I
72.5	— 6.1	2.6	— 5.2	39.2	II
80.7	— 11.8	— 5.2	— 10.2	32.6	III
77.3	19.3	— 3.9	— 8.8	— 0.7	IV

(1) שיטות החישוב של מדד המחירים לצרכן ושל מדד מחירי התשומה בבנייה למגורים מבוססת על חישוב של מדדים אלו בהתאמה לחקופות הסקר. כלומר: לכל תקופת סקר חושב ממוצע מדד המחירים לאותה תקופה.
 (2) בסקטור הפרטי — עד 1982 מבוסס הסקר על 21 ערים ומ'1982 — על 24 ערים.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

דיאגרמה ו' 3
התחלות בניית דירות לפי הסקטור היוזם, 1979 עד 1985
 (נחונים רבעוניים)

התחלות בנייה

שבה אירע הצמצום, דבר אשר איפשר התאמה חסרת זעזועים. נוסף על כך גדל מאוד בשנה הקודמת האשראי לענף הבנייה, חלקו הגדול אשראי מוכוון בריבית מוזלת, וכך יכלו הקבלנים וחברות הבנייה להחזיק מלאים ללא הורדת מחירים דרסטית. המשך צמצום הביקושים השנה הביא לירידת מחירי הדירות ב־5 אחוזים בממוצע שנתי יחסית למדד המחירים לצרכן. הירידה הריאלית במחירים במהלך השנה גבוהה אף יותר: מחירן הריאלי של הדירות ברביע האחרון של 1985 נמוך בכ־15 אחוזים לעומת הרביע האחרון של 1984. ירידת המחירים והריבית הריאלית הגבוהה, ששררה במשך במהלך השנה, תרמו למשבר בענף ולקשיים בקרב חברות וקבלנים, שהתבססו על רכיב גבוה של אשראי לטווח קצר. זאת ועוד: אי הוודאות הרבה במשק, בעקבות התכנית הכלכלית והריבית הריאלית הגבוהה בצד הנכסים, גרמו לדחיית רכישות (במיוחד ברביע השלישי של השנה), ובכך החריפו את המשבר בענף.

א. קווי ההתפתחות העיקריים

התפוקה הריאלית של ענף התחבורה והתקשורת לא עלתה השנה, ובכך נקטעו קצבי הצמיחה המהירים שאפיינו את תפוקת הענף במחירי שוק ואת תוצרו הגולמי בשנתיים הקודמות. במקביל, לאחר שחיקה ריאלית בתעריפי כל אחד מענפי המשנה, התייקרו השנה התעריפים במרבית ענפי המשנה בשיעור דומה לשיעור עליית מדד המחירים לצרכן, פרט לעלייה התלולה בתעריפי האוטובוסים, שהיתה גבוהה בהרבה מזו של מדד המחירים לצרכן.

ההתפתחויות בענף התחבורה הן תולדה של ההתפתחויות בשוק המקומי ובשוקי חו"ל: בשני השווקים כאחד היתה רמת הפעילות הכלכלית השנה נמוכה יחסית, וכך עלתה תפוקת התחבורה היבשתית, המושפעת בעיקר מהפעילות המקומית, רק באחוז לערך, בדומה לשנה הקודמת, ותפוקת הספנות והתעופה, המושפעת כמשולב מרמת הפעילות המקומית והבינלאומית, ירדה קלות (ירידה של 4.4 אחוזים בתפוקת הספנות והנמלים קוזה בחלקה בעלייה של כ-3 אחוזים בתפוקת התעופה ושדות התעופה). תופעה חריגה ניכרה בתחום שירותי התקשורת, שהתרחבו ב-4.4 אחוזים; בענף זה שורר עודף ביקוש מתמיד, ומשום כך רגישותו לרמת הפעילות הכלכלית במשק נמוכה.

השנה פחת ביותר השימוש בשירותי תחבורה זרים, ואילו יצוא שירותי התחבורה נשאר יציב. התפתחויות אלה יצרו עודף ניכר בחשבון שירותי התחבורה במאזן התשלומים⁸. חברות הספנות הגדילו השנה הן את נתח הובלת סחורות היבוא של המשק (ובכך תרמו להורדת יבוא שירותי התחבורה) והן את נתח הובלת מטעני היצוא. ברם, ירידה ניכרת נרשמה בהובלות חברות אלה בין נמלים זרים (ובכך היה משום תרומה שלילית ליצוא שירותי התחבורה). שינוי זה בהרכב נתיבי השיט של צי הסוחר הישראלי חל על רקע המשך השפל העולמי בספנות הבינלאומית, ירידת תעריפי ההובלה, ושינויים בהרכב מטעני סחר החוץ של המשק. תפוקת חברות התעופה גדלה השנה, תוך ירידה במספר הנוסעים (בעיקר בשל הכחדת מס הנסיעות על תושבים ישראלים, באמצע השנה), וגידול רב יחסית בהובלת מטענים.

התמיכה הריאלית של הממשלה בתחבורה הציבורית גדלה ב-1985 בכ-15 אחוזים, וזאת למרות הצמצום בסובסידיות הממשלתיות למגורים אחרים במשק; לפיכך עלה משקל התחבורה הציבורית בסך התמיכות מכ-25 אחוזים ב-1984 לכ-45 אחוזים השנה. סבסוד הקואופרטיבים לתחבורה נועד לעודד את השימוש בתחבורה הציבורית על חשבון הרכב הפרטי (כדי לחסוך בדלק ולהקל על הצפיפות בערים) ולסייע למעוטי ההכנסה להשתמש בשירותים אלה. משקל הסובסידיות בסך התקבולים מנסיעות בקוויים קבועים (ראה לוח ו'22) מלמד, כי עיקר תקבולי הקואופרטיבים מקורו בסובסידיות הממשלתיות. יש לציין, כי עם הנהגת התכנית הכלכלית, צמצמה הממשלה את תזרים הסובסידיות לקואופרטיבים, אולם הוא שב ועלה חודשיים מאוחר יותר.

תפוקת שירותי התקשורת גדלה השנה יותר מאשר ביתר ענפי המשנה. קצב שינוי התפוקה בענף נגזר מהיקף ההתקנה של קוויים חדשים ומיעילות תפעול המערכת. נראה, כי מאז שהטיפול בשירותי הטלקומוניקציה הועבר לידי חברה ממשלתית, עלה קצב ההתקנות של קוויים חדשים, וגברה היעילות בתפעול המערכת, אם כי עדיין יש כר נרחב לשיפורים.

⁸ כאשר רישום יבוא הסחורות הוא לפי בסיס סי"פ, הכולל ביצוא התחבורה את הובלת סחורות היבוא של המשק, העודף בחשבון התחבורה הוא כ-400 מיליוני דולרים. לעומת כ-200 מיליון בכל אחת משלוש השנים הקודמות. בניכוי ההובלה של סחורות היבוא בחברות ישראליות, העודף השנה הוא כ-100 מיליוני דולרים, לעומת גירעון של כ-100 מיליון בכל אחת משלוש השנים הקודמות.

לוח 21'

התפוקה הריאלית, המחירים, התוצר וגורמי הייצור בתחבורה ובתקשורת, 1982 עד 1985
(העלייה או הירידה (-), אחוזים)

ב מחירים				בת פוקה				המשקל בפדיון 1984	אומדן המשקל בתוצר הגולמי של הענף ב-1984 (מחירי 1977/78)	
1985	1984	1983	1982	1985	1984	1983	1982			
321				1.3	1.1	2.9	2.4	31.9	42.6	תחבורה יבשתית
409	355	119	113	-1.0	3.1	0.5	7.0	7.4	15.2	אוטובוסים
309	339	132	115	2.0	-6.0	-3.0	0.0	2.6	4.5	מוניות
293	340	138	125	1.6	1.4	5.5	1.1	21.0	20.5	משאיות
306	319	119	104	8.5	-1.6	3.5	6.5	0.8	1.8	רכבת
..	..	..	115	21.0	-1.2	-4.7	-16.7	0.1	0.6	קווי דלק וגז
304	302	124	113	-4.4	12.5	2.5	-4.3	33.0	23.5	ספנות ונמלים
297	377	113	113	-3.4	14.5	2.2	-5.9	26.5	16.4	ספנות
332	282	174	114	-8.7	3.5	4.0	3.9	6.5	7.1	נמלים
294	364	126	96	2.7	15.9	20.0	-5.5	19.1	19.5	תעופה ושדות תעופה
296	358	122	95	3.0	18.0	20.7	-5.7	17.1	16.8	תעופה
281	426	162	105	0.5	-1.9	14.3	-2.3	2.0	2.7	שדות תעופה
373	346	108	110	4.4	2.5	12.9	1.5	16.0	14.4	תקשורת
318				0.2	7.5	7.2	-1.5	100		סך כל התפוקה, במחירי שוק
				0.5	6.6	6.5	0.0		100	סך כל התוצר הגולמי, במחירי 1977/78
				-24.8	-31.2	37.5	20.8			ההשקעה הגולמית
				1.9	4.2	1.5	0.5			מלאי ההון בתחילת השנה
				-3.6	3.0	-1.4	4.4			המועסקים
				-4.8	4.3	-0.1	0.7			תשומת העבודה
				2.8	3.2	6.8	-0.6			הפריון הכולל

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

התפתחות התשומות בענף לא היתה אחידה: בענף התחבורה ירדו תשומות ההון והעבודה כאחת, ואילו בשירותי התקשורת הן עלו כאחת.

מספר המועסקים בענף כולו פחת במשך השנה ביותר משלושת אלפים איש, והתייצב בסופה על כ־86 אלף נפש. תשומת העבודה פחתה בכ־5 אחוזים, ומשקל הענף בסך כל תשומת העבודה במשק ירד לכדי 6.3 אחוזים — השיעור הנמוך ביותר שנרשם בעשור האחרון. התפתחות זו היא תוצאה של ירידה תלולה של מספר המועסקים בתחבורה היבשתית (המהווה מעט פחות ממחצית המועסקים בענף), ירידה איטית של מספר המועסקים בתחבורה האווירית והימית (המהווים כשליש מסך המועסקים בענף) ועלייה קסנה במועסקים בענף התקשורת. נוסף על הירידה בתעסוקה, הצטמצם השנה מספר שעות העבודה למועסק בענף, והתוצאה של שילוב שני הגורמים היתה ירידה תלולה של תשומת העבודה בענף.

מלאי ההון הגולמי בענף נשאר ללא שינוי, וירידה של כ־2 אחוזים נרשמה במלאי ההון הנקי שלו. התפתחות זו קשורה בעיקר למכירה נטו הן של אניות והן של מטוסים — לגבי אניות ראשיתה של זו ב־1985, ובמטוסים זוהי תופעה נדירה מאוד במשק הישראלי. לעומת אלה, גדלה במידה ניכרת ההשקעה בשירותי התקשורת, וזאת בעקבות הגברת קצב ההתקנה של קווים חדשים ורכישה מוגברת של ציוד חדש. מצבת כלי הרכב גדלה השנה בכ־2 אחוזים וזוהי האטה לעומת קצב הגידול שאפיין את השנים הקודמות. ההשקעה בכבישים, שהגיעה לשיאה ב־1973, נמצאת מאז במגמת ירידה ובשנתיים האחרונות ירד היקפה לרמה שאפיינה את תחילת שנות השישים. עם זאת, עקב אטיותה של העלייה במצבת כלי הרכב, הצטמצם השנה הפער בין מלאי ההון בתשתית הכבישים לבין מצבת כלי הרכב, פער שהתרחב מאוד בשנת 1980.

הירידה הניכרת בתשומת העבודה, לנוכח שמירת רמות התפוקה וההון בענף, מלמדים, כי פריון העבודה השנה עלה, וכי פריון הייצור הכולל בענף היה חיובי — פירושו של דבר, כי השימוש בתשומות הייצור היה יעיל יותר — תופעות אלו מתרחשות בענף זה שלוש שנים ברציפות. (יש לציין, כי הגיוון הרב של המוצרים ושיטות הייצור הנהוגות בענף כולו עלולות לפגוע במהימנותו של אומדן הפריון הכולל לפי השיטה המקובלת.)

ב. הסעת נוסעים פנים-ארצית

תפוקת הקואופרטיבים לתחבורה (במחירים לצרכן) ירדה כמונחים ריאליים בכאחוז אחד, למרות גידול של כ־2 אחוזים בקילומטראז' הכללי של האוטובוסים שהם מפעילים. זאת על רקע עלייה תלולה של התעריפים בקווים עירוניים ובינעירוניים באמצע השנה, גידול ריאלי של הסובסידיות במחציתה הראשונה וצמצום הפדיון בנסיעות מיוחדות לאחר עליית התלולה ב־1984, שהיתה שנת בחירות. השנה הצטמצם לראשונה מספר האוטובוסים, ובמספר המועסקים נמשכה הירידה, זו השנה השלישית ברציפות. התפתחויות אלה מלמדות על עלייה של פריון הייצור בשירותי הסעת נוסעים באוטובוסים.

בראשית השנה נרשמה רמת תעריפים ריאלית (מנוכה במדד המחירים לצרכן) נמוכה מזו ששררה במרוצת השנתיים הקודמות. עד להפעלת התכנית הכלכלית, רמת התעריפים עלתה בהדרגה גם בקווים העירוניים וגם בבינעירוניים. עם הפעלת התכנית הקטינה הממשלה את תזרים הסובסידיות לקואופרטיבים, ואיפשרה להם להעלות את תעריפי הנסיעה בתלילות, כך שערכם הריאלי נותר גבוה במידה משמעותית מן המקובל בשנים האחרונות. נתוני פריון הקואופרטיבים לתחבורה במחירים קבועים מלמדים, כי עד להנהגת התכנית הכלכלית עלה פריון האוטובוסים בקווים קבועים בכל חודש על זה של החודש המקביל ב־1984. לאחר מועד זה נתהפכו הייצורים, ובסיכום השנה כולה נרשם גידול של כ־1.7 אחוזים בפדיון הקואופרטיבים מהפעלת הקווים הקבועים.

לוח ו' 22
הסובסידיות לתחבורה הציבורית, 1980 עד 1985¹

הסובסידיה במחירים שוטפים	השינוי בסובסידיה מנוכה במדד מחירי תשומה באוטובוסים	השינוי בסובסידיות פדיון קווים קבועים + סובסידיות	השינוי במדד מחירי תפוקת האוטובוסים בקווים קבועים	השינוי במדד מחירי תשומה באוטובוסים
(אלפי ש"ח)	(אחוזים לעומת השנה הקודמת)	(אחוזים)	(אחוזים לעומת השנה הקודמת)	
1980	506	31 —	234	144
1981	2,047	77	80	128
1982	4,233	6 —	140	119
1983	16,573	67	113	134
1984	68,392	17 —	379	408
1985	312,353	25	471	257
1984				
I	20,819	58		
II	47,573	61		
1985				
I	132,831	49	65	
II	179,524	18 —	48	

(1) לא כולל את חלקו של משרד הביטחון בגין הסעות חיילים. היקפו של סכום זה אין בו כדי לשנות את התמונה דלעיל.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הירידה התלולה של מספר הנוסעים במחצית השנייה של השנה נובעת מרגישות, בטווח הקצר, של ציבור הנוסעים באוטובוסים לשינויים ריאליים בתעריפי הנסיעה. ירידת מחירי הדלק (באוקטובר) וגידול מצבת הרכב הפרטי בכ-2.4 אחוזים תרמו אף הם להקטנת הביקוש לשירותי התחבורה הציבורית. בכיוון הנגדי פעלה הירידה הניכרת של ההכנסה הפנויה, שאירעה בעיקרה במחצית השנייה של השנה, אך זו קיזזה רק במעט את ההשפעה של הגורמים האחרים — מפני הקשר החיובי שבין ההכנסה הפרטית לבין הביקוש לשירותי רכב פרטי.

רמת הסובסידיות במונחים ריאליים (מנוכה במדד המחירים לצרכן) היתה במחצית הראשונה של השנה גבוהה בכ-28 אחוזים מזו של התקופה המקבילה אשתקד. עם הנהגת התכנית הכלכלית החדשה ירדה הסובסידיה בתלילות רק בחודשיים הראשונים, ובמרוצת ארבעת החודשים הנותרים היא שבה ועלתה במידה רבה. בסיכום המחצית השנייה של השנה הגיעה רמתן הריאלית של הסובסידיות לזו של המחצית המקבילה בשנת 1984.

עליית תעריפי התחבורה הציבורית היתה, כאמור, מהירה מעליית מדד המחירים לצרכן ואף מעליית מחירי התשומה באוטובוסים — ביטוי למדיניות הממשלה בדבר צמצום עומק הסובסידיות הניתנות לתחבורה הציבורית. רמתם הריאלית הגבוהה של תעריפי הנסיעה במחצית השנייה של השנה ושילובם של עלייה איטית יחסית במחירי התשומות ושל תזרים סובסידיות, הדומה במונחים ריאליים לזה של התקופה המקבילה אשתקד — היה בהם כדי להגדיל במידה רבה את רווחיות הקואופרטיבים לתחבורה, ולאפשר את המשך הצטיידותם ואת שיפור השירותים שהם נותנים לציבור⁹.

⁹ בתקופה האחרונה שופר השירות לציבור במידה ניכרת. בין השאר, נפתחו נתיבים מיוחדים לתחבורה הציבורית בערים הגדולות; בחלק מהאוטובוסים העירוניים (חברת "דן") הותקנו מזגני אוויר, הוכנסו שיפורים בצי הרכב החדש (אוטובוסים מפריקים לחברת "דן", וקומתיים לחברת "אגד"). והוקמו סככות המתנה.

תפוקת המוניות עלתה השנה בכ-2 אחוזים, ועליית התעריפים היתה איטית, יחסית לזו של האוטובוסים. מצבת המוניות גדלה בכ-2 אחוזים, בדומה לגידול הכללי במצבת כלי הרכב במשק, אם כי לגבי המוניות זהו שיעור נמוך יחסית לגידול בשנים האחרונות.

ג. הובלת מטענים פנים-ארצית

התפוקה הריאלית של המשאיות עלתה השנה ב-1.6 אחוזים¹⁰, בדומה לגידולה אשתקד. עליית תעריפי ההובלה במשאיות נפלה מעליית מדד המחירים לצרכן, ולראשונה מזה מספר שנים שעלייתם נמוכה אף מעליית תעריפי ההובלה ברכבת. עם זאת, התפוקה הריאלית של הובלת מטענים ברכבת עלתה השנה בכ-8.5 אחוזים, לאחר שירדה אשתקד בכ-2 אחוזים, תופעה שניתן לייחס להבדלים בסוגי המטענים והנתיבים בין שני סוגי הובלה אלה.

את הגידול האיטי-יחסית בהובלה במשאיות ניתן לראות על רקע רמת הביקוש הנמוכה השוררת במשק במרוצת השנים האחרונות – ובמיוחד בענף הבנייה, הנוטל כרבע מסך תפוקת המשאיות. תפוקת ענף הבנייה ירדה השנה בכ-6 אחוזים, וירידתה מסבירה כ-2 אחוזים מירידת היקף ההובלה במשאיות. לצמצום תפוקת המשאיות, פעלה גם ירידה של כ-4 אחוזים בטונאז' מטעני היבוא האזרחי שפקד את נמלי הארץ. את השפעת הגורמים דלעיל קיזוז עליית תפוקת החקלאות והתעשייה וכן עליית היבוא הביטחוני, ובסיכום השנה נרשם, כאמור, גידול איטי בתפוקת הענף.

הירידה הריאלית בתעריפי ההובלה במשאיות קשורה כתנאי התחרות המיוחדים השוררים בענף זה: היקף צי המשאיות נקבע, בין השאר, בהתאם לרמת הביקוש במועד שבו קיים שיא העומס בביקוש להובלות. מחמת אי יכולתן של חברות ההובלה (המהוות את ענף התחבורה) לספק את הביקוש בעונות השיא במחירים סבירים, נוטים המוסדות והמפעלים הנוזקים לשירותים אלה לרכוש כלי הובלה לעצמם; תופעה זו פועלת להקטנת תפוקת הענף בשנה הבאה; וכדי למנוע אותה קובעות חברות ההובלה את היקף צי המשאיות בהתאם לרמת הביקוש בעונות השיא. בעונות רגילות, כשחלק מהמשאיות מובטל, חלות תנודות ניכרות בתעריפי ההובלה. גורם נוסף, שיש לו השלכה על התעריפים, הוא תפיסת נפח הובלה גדל והולך על ידי משאיות של תושבי השטחים (בעיקר בחקלאות ובבנייה) שסל התשומות שלהן זול יותר משל המשאיות שבידי החברות הישראליות.

אומדן מצבת המשאיות מלמד, כי השנה פחת מספר המשאיות שמעל 4 טון ב-517 משאיות, ואילו מספר המשאיות שמתחת ל-4 טון עלה ב-3,093. הסוג הראשון משמש אינדיקציה להתפתחות צי המשאיות הפעילות של חברות ההובלה, והשני – לזה שבבעלות המפעלים והמוסדות. ירידת צי המשאיות הפעילות בענף מול עליית מספר אלה שמחוץ לו, כפי שאירע השנה, עשויות להסביר את הירידה הריאלית של תעריפי ההובלה במשאיות.

ד. התקשורת

תפוקת ענף התקשורת (הכולל טלפונים, שירותי דואר ומברקים) עלתה השנה ב-4.4 אחוזים, לאחר גידול מהיר ביותר (12.5 אחוזים) בטלפונים וירידה חריפה ובלתי מוסברת בשירותי הדואר והמברקה.

¹⁰ השינוי בתפוקת המשאיות אינו נמדד במישרין, אלא על פי אינדיקטורים, ולפיכך יש לדון בו בזהירות.

מתחילת 1984 הופעלו שירותי הטלקומוניקציה בישראל במסגרת חברה ממשלתית ("בזק"). מאותו מועד חל מפנה הן בקצב התקנת קווי טלפון חדשים, שהוא היעד העיקרי של החברה החדשה, והן בקליטת טכנולוגיות חדשות במערכת התקשורת.¹¹

בשנת 1985 בלט גידול בתחום התקנת קווים חדשים. מספר הקווים המחוברים הגיע לכדי 1.2 מיליון, לאחר גידול של 8.3 אחוזים לעומת עליות של 5.7 אחוזים ו-6.5 אחוזים בשנים 1983 ו-1984, בהתאמה. מספר ההתקנות החדשות היה השנה גבוה מאשר אשתקד, והגיע לכדי 100 אלף התקנות בקירוב, לעומת כ-63 אלף בכל אחת משלוש השנים הקודמות. קצב ההתקנות המוגבר קיצר את תור הממתינים לקווי טלפון, ומספרם ירד לכדי 170 אלף, לעומת כ-219 אלף בשנתיים הקודמות.

למרות התנופה הגדולה, שאפיינה את ההשקעות בענף התקשורת, הרי בהשוואות בינלאומיות נחשב התור של הממתינים לקווי טלפון ארוך מאוד, ומחמת העומס הרב על המערכת הקיימת, נמצאת רמת השירות מתחת לסטנדרטים המקובלים בארצות המפותחות.¹² עם זאת ראוי לציון, כי ההוצאה השנתית על "סל טלפון" נתון, למעט שיחות בינלאומיות, נמוכה מההוצאה על אותו סל בארצות המפותחות (בישראל דמי ההתקנה גבוהים יחסית, אולם מחיר שיחת טלפון נמוך בהרבה יותר מאשר באותן הארצות).

במשך השנה עודכנו תעריפי התקשורת ארבע פעמים. העדכון בשיעור של 53 אחוזים, הראשון, נעשה מיד לאחר עסקת החבילה הראשונה, והאחרון, ביום הנהגת התכנית הכלכלית, בשיעור של 40 אחוזים — שני העדכונים האחרים היו נמוכים יותר, ונעשו במירווחים של כחודשיים. תעריפי שירותי התקשורת עלו השנה מעבר לעליית מדד המחירים לצרכן, לאחר כמה שנים של שחיקה ריאלית.

ה. ספנות ונמלים

תפוקת הספנות ירדה השנה, תוך שינוי בולט בהרכב נתיבי השיט — ירידה תלולה בהובלת מטענים בין נמלים זרים, לאחר עלייה רצופה בהם מזה תקופה ארוכה, וגידול ניכר בהובלת מטעני סחר החוץ של המשק הישראלי. גידול היקף ההובלות באמצעות החברות המקומיות — בסחורות היבוא והיצוא כאחד — בא למרות התכווצות סחר החוץ של המשק הישראלי, שהפחיתה במידה רבה את השימוש של המשק בשירותי חברות הספנות הזרות.

שינוי הרכב נתיבי השיט של צי הסוחר הישראלי עמד בניגוד להתפתחות כיוון תנועת המטענים: אינדיקטורים שונים מלמדים על התרחבות קלה של ממדי הסחר בעולם, בעוד שב ישראל פחת היקף המטענים שפקדו את הנמלים (היצוא עלה כמותית, אולם היבוא ירד יותר). גידול משקל ההובלות בין נמלים זרים, שאפיין את צי הסוחר הישראלי בשנים האחרונות, הפך את כיוונו, ומשקל הובלות אלה התכווץ השנה לכדי 47 אחוזים מכלל ההובלות (עדיין מעל לרמה הממוצעת של השנים האחרונות). שינוי הרכב נתיבי השיט קשור להפסדים כבדים שידעו חברות הספנות בכ-1984, דווקא בהובלות שבין נמלים זרים. צי הסוחר התקשה לעמוד בתנאי התחרות השוררים בספנות העולמית, הסובלת זה כמה שנים משפל, שבעטיו קטנה מצבת האניות בעולם ורמת התעריפים, ברוב סוגי ההובלה הימית, נשארה נמוכה יחסית. רמת תעריפים זו עלתה קמעא ב-1984, אולם שבה וירדה ב-1985.

¹¹ גולת הכותרת בהקשר זה היא המעבר המהיר לשיטה ספרתית (דיגיטלית) במערכות המיתוג והתמסורת, דבר המהווה פריצת דרך בכל הקשור לתכנון מערכת הטלפון ולאפשרויות גיוון השירותים והגברת אמינותם.

¹² אינדיקטורים שונים, בהם אחוזי "תפוס" במרכזות השירותים, אחוז ההתקשרויות שיצאו לפועל מכל ניסיונות ההתקשורת וכיו"ב, מעידים על שיפור ביעילות השירות בשנת 1985 לעומת 1984.

לוח ו' 23
הפדיון במחירים שוטפים והשינוי בתפוקה בספנות הישראלית, 1982 עד 1985¹

העלייה או הירידה (—) בתפוקה הריאלית				התפלגות הפדיון						
1985	1984	1983	1982	1985	1984	1983	1982	21985	21984	
				(אלפי ש"ח)						
				(אחוזים)						
הפדיון לפי סוג ההובלה										
— 3.8	15.8	5.8	4.8	97	97	96	93	904	236	הובלת מטענים (לרבות דלק)
4.5	— 1.0	2.0	9.8	32	28	34	35	296	69	מטעני יבוא
8.9	29.8	— 13.1	— 9.9	18	16	15	16	165	38	מטעני יצוא
— 11.6	23.3	15.0	7.1	47	53	47	42	442	129	מטענים בין נמלים זרים
				2	2	3	6	17	5	החכרה לזרים ³
				1	1	1	1	15	3	שוונות
— 3.4	14.5	2.2	— 5.9	100	100	100	100	936	244	סך הכול
6.1	9.9	— 2.5	2.8	49	43	48	51	462	106	מזה: הובלת מטעני יבוא ויצוא

(1) החישובים — לפני עיגול מספרים.
(2) נתוני 1984 מתוקנים: נתוני 1985 ארעיים.
(3) לא כולל החכרות בין חברות ישראליות לבין עצמן.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התפתחויות אלו בעולם – ועמן שינוי הרכב הסחר הבינלאומי בשנה האחרונה – שימשו תמריץ מתאים להעתקת חלק מפעילותן של חברות הספנות אל נמלי הבית. ערך היבוא הביטחוני, שרובו ככולו מועבר ארצה באמצעות צי הסוחר המקומי, גדל השנה בכ-30 אחוזים. נוסף על כך קיימים הסכמים בין חברות הספנות לבין המשתמשים המקומיים בהובלה הימית, ובמסגרתם זוכים האחרונים להנחות ניכרות מאת הראשונים בקווים שבהם נהוגים הסדרי קונפרנס, וכמובן גם בקווים בלעדיים של חברות הספנות המקומיות. נראה, שהצטמקות ההובלות שבין נמלים זרים הביאה להגדלת ההנחות שהעניקו חברות הספנות הישראליות למשתמשים המקומיים, דבר שאינו מוצא את כיטויו בתעריפיהן הרשמיים.

תהליך העתקת הפעילות אל נמלי הבית קשור, בין השאר, להנהגת קרטל בין חברות הספנות המקומיות והזרות הפועלות בארץ. הקרטל שהוקם באוגוסט 1984, יצר מרכז של הקצאת מטענים לאניות השונות, וכתוצאה מכך גדלה התפוסה באניות והניצולת שלהן היתה כמעט מלאה, שלא כבעבר. נוסף על כך, צמצמו חברות הספנות המקומיות את מצבת כלי השיט שלהן באמצעות מכירת מספר אניות לגופים בחו"ל. השילוב של שני הגורמים הללו תרם לשיפור מצבן הכספי של החברות, שהחמיר מאוד בשנה הקודמת.

השנה ירד מאוד הפדיון של נמלי היס. ירידה זו מוסברת בירידת היקף סחר החוץ של המשק, בשינוי הרכבו ובגידול משקל ההובלה בדרך האוויר. שינוי הרכב סחר החוץ קשור בעלייה של 4.8 אחוזים בטונאז' היצוא של המשק וירידה של כ-4.3 אחוזים בטונאז' היבוא. לשינוי כזה השפעה ניכרת על פדיון הנמלים, שאינם גובים עמלותיהם משירותים לסחורות היצוא, אלא זוקפים זאת לסחורות היבוא בלבד (על פי תעריף שנקבע מראש, בהתאם למשקל היבוא והיצוא בשנת בסיס). השינוי במשקלות השנה גרם אפוא הטייה כלפי מטה בפדיון הנמלים.

1. תעופה ושרות תעופה

ההתפתחויות שכלטו השנה בתחום התעופה היו ירידת התפוקה הריאלית מהסעת נוסעים, לאחר שנתיים של גידול ניכר, והמשך עליית הפדיון מהובלת מטענים. סך התפוקה הריאלית של חברות התעופה עלה בכ-3 אחוזים, בעוד שהתפוקה הריאלית הנובעת מפעילות שדות התעופה נשארה יציבה.

הפדיון הריאלי מהובלת מטענים הוסיף וגדל השנה בקצב מהיר, ומשקלו בסך הפדיון בהובלה האווירית הגיע לכדי 30 אחוזים, לעומת כ-27 אחוזים אשתקד. הגידול בתנועת המטענים בדרך האוויר הוא תופעה צפויה, מאחר שבסחר הבינלאומי של המדינות המתועשות גוברת הנטייה להובלה בדרך האוויר. הגורמים העיקריים למעבר ההדרגתי להובלה בדרך האוויר הם: הפיתוח הטכנולוגי בסוג הובלה זה, ירידת מחירי הדלק והתגברות הרגישות באשר למהירות האספקה של מוצרי החקלאות והתעשייה. כשליש מהובלות המטען של חברות התעופה הישראליות בוצעו השנה בין נמלי תעופה זרים, וגידולו של נתח זה היה מהיר מזה של ההובלות שבין ישראל לנמלי תעופה אחרים. יש לציין, כי בעוד שחברות י.א.ט.א. הגדילו את פדיון הריאלי מהובלת מטענים בין נמלים זרים בכ-2 אחוזים, הגדילו החברות הישראליות פדיון זה בכ-16 אחוזים.

ירידת הפדיון הריאלי מהסעת נוסעים התמקדה השנה ברביע השלישי של השנה, שבו מושג תמיד פדיון השיא, והיא נאמדה בכ-18 אחוזים. הדבר נבע מההעלאה התלולה ב-1 ביוני של מס הנסיעות על ישראלים היוצאים לחו"ל, מ-150 ל-300 דולרים לנוסע. ברביע הרביעי של השנה, לאחר הורדת מס הנסיעות, לא חרג פדיון חברות התעופה מעבר לזה של הרביע המקביל אשתקד – בין השאר, עקב שיעורה הקטן, יחסית של העלייה בנסיעות ישראלים (המהווים כשליש

לוח ו' 24
הפדיון בשירותי ההובלה האווירית¹, 1982 עד 1985

העלייה או הירידה (—) בתפוקה הריאלית				התפלגות הפדיון				פדיון		
1985	1984	1983	1982	1985	1984	1983	1982	1985 ²	1984	
(אחוזים)				(מיליוני שקלים חדשים)						
הפדיון לפי ענף ³										
2.2	17.5	22.4	— 5.8	88.1	87.5	88.4	88.4	616,288	151,338	חברות תעופה
0.5	— 1.9	14.3	— 2.3	11.9	12.5	11.6	11.6	82,859	21,615	נמלי תעופה
הפדיון לפי סוג השירות ³										
— 2.8	11.4	24.2	— 6.6	67.9	67.7	71.2	65.9	474,763	117,112	נוסעים
16.0	39.6	16.2	— 0.9	23.3	21.6	19.3	21.1	163,169	37,436	מטענים
4.0	— 2.4	15.0	— 5.9	8.8	10.6	8.6	10.1	61,215	18,405	אחר
2.1	15.5	21.7	— 5.5	100.0	100.0	100.0	100.0	699,147	172,953	סך הכול

(1) החישובים — לפני עיגול המספרים.

(2) נתונים ארעיים.

(3) לא כולל החכרת מטוסים לחברות ישראליות.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מנוסעי חברות התעופה המקומיות), וירידת מספרם של הנוסעים מארה"ב (מחמת ירידת ערך הדולר וההתנכלויות הטרוריסטיות לתחבורה הבינלאומית).¹³

התפוקה הריאלית הנובעת מפעילות שדות התעופה, כפי שהיא משתקפת בנתוני הפדיון, לא השתנתה — למרות עליית הפדיון הריאלי של חברות התעופה. נראה, כי ההסבר לתופעה זו טמון בשינוי הרכב השירותים שנותנות חברות התעופה — דהיינו עליית משקל הובלת המטענים וירידת משקל הובלת הנוסעים.

6. התיירות¹⁴

א. קווי ההתפתחות העיקריים

שנת 1985 היתה שנה טובה לענף התיירות בישראל, כל האינדיקטורים מצביעים על גידול ניכר בפעילות: מספר התיירים עלה בכ-16 אחוזים (הרבה מעבר לעלייה הממוצעת בעולם), מספר הלינות בבתי המלון גדל בכ-19 אחוזים, והתפוסה הממוצעת בבתי המלון עלתה. בסך הכול גדלו ההכנסות הכוללות מהתיירות בכ-7 אחוזים (במונחים דולריים).

התפתחות זו לא נמשכה על פני השנה כולה: במחצית השנייה ירד מספר התיירים בכ-3 אחוזים, לעומת המחצית הראשונה, ירידה שהחריפה בחודשים הראשונים של 1986. ניתן לשער, שהרגיעה הביטחונית עם סיום מלחמת לבנון היתה בין הגורמים לעלייה הניכרת בתיירות במחצית הראשונה, ואילו התגברות מעשי הטרור במחצית השנייה הביאה להאטה. גורם נוסף שפעל, כנראה, במחצית הראשונה (כפיגור) הוא גידול כוח הקנייה של התיירים בישראל בשנת 1984.

הגידול בשירותי בתי המלון ובשיעור תפוסתם הושפע גם מהתרחבות תיירות הפנים — עלייה של 20 אחוזים בלינות של ישראלים. ההסטה המשמעותית של התיירות הישראלית מחו"ל לישראל היא תוצאה מהתייקרות ניכרת של הנסיעה לחו"ל. כמו כן הוקפאו ב-1985 שערי החליפין החלים על הישראלים המשתמשים בשירותי בתי המלון, אולם בעוד שהקפאה זו הוזילה את השירותים לתיירים הישראלים והגבירה את התיירות הפנימית — היא הוסיפה שערי חליפין למערכת השערים הקיימת ובכך הגבירה את העיוותים במשק.

ב. התיירות העולמית ב-1985

על פי הערכות ארגון התיירות העולמי, גדל מספר כניסות המבקרים הבינלאומיים ב-1985 בכ-4.1 אחוזים, לאחר גידול של 6.8 אחוזים ב-1984.¹⁵ לפי נתונים מוקדמים של OECD, גדל מספר

¹³ יש לציין, כי בארה"ב קיים חוק מדינה (Fly America Act) המפלה לטובה את חברות התעופה האמריקאיות. החוק קובע, שכל המממן טיסתו בכספי ממשלת ארה"ב, בין אם הוא תושב ובין אם לאו, חייב להשתמש בשירותי חברות התעופה האמריקאיות בלבד. בישראל אין חוק מקביל, ולהוציא את הפקידות הבכירה במשרדי הממשלה, יכולים הנוסעים המממנים את טיסתם בעקיפין דרך תקציב הממשלה (עובדי התאגידים הממשלתיים, מוסדות ההשכלה הגבוהה, הרשויות המקומיות וכיו"ב) לבחור את חברת התעופה כרצונם. תיקון בתחום זה, כדוגמת הנהוג בארה"ב, יביא לשיפורים הן ברווחיות חברות התעופה המקומיות והן בחשבון השירותים של מאזן התשלומים.

¹⁴ סעיף זה דן בעיקר בתיירים לישראל, כלומר ביצוא שירותי תיירות. בתחומים שמצויים לגביהם נתונים סטטיסטיים דן הסעיף גם בתיירות פנים. התיירות איננה ענף מוגדר בתוך ענפי הכלכלה, שכן ההוצאות בסעיף זה נרשמות במספר רב של ענפים: שירותי בתי מלון, בתי קפה ומסעדות, מסחר, תחבורה וכו'. התוצר הנובע מיצוא שירותי תיירות מוערך בכ-4 אחוזים מכלל התוצר, בדומה לשיעורו כיוון, בספרד ובשווייץ.

¹⁵ יש לזכור, שהנתונים המוקדמים של ארגון התיירות העולמי אינם מהימנים ביותר. כך, למשל, העריך ארגון זה בראשית 1985, שהגידול במספר כניסות המבקרים הבינלאומיים ב-1984 היה 2.1 אחוזים. נתונים מאוחרים יותר הראו, כאמור, גידול של 6.8 אחוזים.

לוח ו' 25

שינויים בכוח הקנייה היחסי של מטבעות שונים בארצות שונות, 1984 ו-1985¹
(אחוזים)

צרפת	ספרד	איטליה	יוון	ארה"ב	שווייץ	ישראל
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1984						
ארה"ב	11.4	5.0	8.9	12.8	—	13.5
הממלכה המאוחדת	—1.2	—6.9	—3.4	0.0	—11.3	0.7
צרפת	—	—5.8	—2.2	1.2	—10.2	1.9
מערב גרמניה	—1.9	—7.6	—4.1	—0.7	—11.9	0.0
ישראל	3.3	—8.9	—5.5	—2.1	—13.2	—1.5
1985						
ארה"ב	0.6	0.6	3.0	6.3	—	4.6
הממלכה המאוחדת	0.0	0.0	2.4	5.7	—0.6	4.0
צרפת	—	0.0	2.4	5.6	—0.6	4.0
מערב גרמניה	—4.0	—4.0	—1.7	1.5	—4.5	—0.1
ישראל	—2.2	—2.2	0.2	3.4	—2.7	1.7
העלייה או הירידה (—) במחצית השנייה של 1985 לעומת המחצית הראשונה						
ארה"ב	—14.8	—8.9	—10.2	—3.4	—	—15.2
הממלכה המאוחדת	1.5	8.4	6.9	15.0	19.0	1.0
צרפת	—	6.8	5.4	13.3	17.3	—0.5
מערב גרמניה	—2.0	4.7	3.3	11.0	15.0	—2.5
ישראל	—9.5	—3.3	—4.6	2.6	6.2	—10.0

(1) כל מספר בלוח (למשל המספר 11.4 בשורה של ארה"ב והעמודה של צרפת ב-1984) מבטא את שיעור השינוי בכוח הקנייה של המטבע השייך לארץ השורה (ארה"ב) בארץ העמודה (צרפת). יחסית לארץ השורה. כל הנתונים מבטאים את השינוי בשער החליפין הרשמי וכמדרג המתייחס לצרכן.

המקור: IFS, שורות RF (RH לממלכה המאוחדת) ו-64; עיבודי בנק ישראל.

כניסות המבקרים הבינלאומיים לאיזור ה-OECD ב-1985 בכ-8 אחוזים, ואילו בישראל הגיע גידול מספרן לכ-14 אחוזים. גם גידול ההכנסות מיצוא שירותי תיירות עלה על השיעור בעולם. עם זאת, ההתפתחות בישראל ב-1985 אינה חורגת בדרך כלל מן ההתפתחות בארצות אגן הים התיכון: מספר כניסות התיירים ליוון וליגוסלביה, למשל, עלה ביותר מ-18 אחוזים.¹⁶ גידול התוצר וההכנסות בארצות מערב אירופה וצפון אמריקה (שהן ארצות המקור העיקריות של התיירות הבינלאומית — כ-80 אחוזים) נפל ב-1985 מן הגידול ב-1984. במחצית השנייה של 1985 מסתמנת באירופה המערבית¹⁷ עליית תוצר ניכרת, אך אין להניח שזו השפיעה על התיירות כבר ב-1985.

¹⁶ אשר לספרד — מספר כניסות המבקרים אליה עלה ב-1985 בשיעור מועט ביותר — אולי מחמת ירידת כוח הקנייה היחסי של מטבעות ארצות המקור העיקריות של התיירות לספרד, זו השנה השנייה ברציפות. (ראה לוח ו' 25).

¹⁷ ראה פרק ז', מאזן התשלומים, סעיף 'ההתפתחויות העיקריות בכלכלה העולמית'.

ג. התיירות לישראל ב-1985

מספר המבקרים הבינלאומיים (כולל מבקרים באניות סוור) עלה ב-1985 בכ-14 אחוזים לעומת השנה הקודמת, לאחר עלייה של כ-8 אחוזים ב-1984, ומספר התיירים¹⁸ — בכ-16 אחוזים לאחר כ-5 אחוזים, בהתאמה. עליית חלקם של התיירים, ששהייתם בארץ ארוכה ביותר, בין המבקרים, מגדילה את ההכנסות¹⁹. את הגידול הרב במספר התיירים מסבירה הרגיעה הביטחונית, בעיקר במחצית הראשונה של השנה, ואולי גם השפעה בפיגור של גידול כוח הקנייה של התיירים לישראל ב-1984.

גידול מספר התיירים מאירופה היה גבוה מזה של התיירים מארה"ב וקנדה. זאת בניגוד לגידול חלקם של התיירים מארה"ב בכלל התיירים בשלוש השנים הקודמות. קשה להסביר תופעה זו בשינויי הכנסות בארצות המקור של התיירות לישראל. לעומת זאת חלו התפתחויות נכבדות בכוח הקנייה של תיירים מארצות שונות בישראל ובארצות המתחרות. (ראה לוח ו'25).²⁰ ב-1983 וב-1984 היה מצבם של התיירים האמריקאים טוב מזה של התיירים מאירופה, כתוצאה מהתחזקות הדולר האמריקאי — שלא קווצה על-ידי שינויים דיפרנציאליים במחירים הפנימיים; תופעה זו לא נמשכה ב-1985, שבה עלה השינוי בכוח הקנייה של התיירים האמריקאים רק מעט על השינוי בכוח הקנייה של התיירים מאירופה. במחצית השנייה של השנה חלה אפילו ירידה גדולה (לעומת המחצית הראשונה) בכוח הקנייה של התיירים מארה"ב ועלייה גדולה בכוח הקנייה של התיירים מאירופה. כתוצאה מאלה מסתמנת ירידה במספר התיירים מארה"ב (ירידה הנמשכת בחודשים הראשונים של 1986) ועלייה מתונה במספר התיירים מאירופה²¹.

הגידול היחסי במספר התיירים שהגיעו דרך היבשה הוא בחלקו תוצאה של שינוי ברישום התיירים הנכנסים²². ללא שינוי זה היינו מקבלים עלייה של 6 אחוזים בלבד במספר התיירים בדרך היבשה.

ההכנסות מתיירות עלו ב-1985 בכ-7 אחוזים לעומת השנה הקודמת, והסתכמו ב-1,109 מיליוני דולרים, לאחר שב-1984 גדלו ההכנסות מתיירות בכ-2 אחוזים בלבד. ההכנסות מיצוא שירותי תיירות היוו ב-1985 כ-11 אחוזים מכלל יצוא הסחורות והשירותים (למעט יצוא שירותי הון), והערך המוסף ביצוא שירותי תיירות — כ-16 אחוזים מכלל הערך המוסף המיוצא.

ד. בתי המלון ב-1985

שנת 1985 היתה שנה טובה לבתי המלון. מספר הלינות בבתי המלון עלה בכ-20 אחוזים לאחר ירידה בת אחוז בערך ב-1984. הגידול במספר הלינות היה מורכב מגידול של כ-20 אחוזים במספר לינות התיירים וכ-19 אחוזים במספר לינות הישראלים. (ב-1984 עלה מספר

¹⁸ מבקרים בינלאומיים, להוציא מבקרים באניות סוור.

¹⁹ מספר המבקרים ומספר התיירים עלה ב-1985 בכ-16,000 כל אחד — כתוצאה מהרחבת הגדרת התיירים החל ממאי 1985 — כך שתכלול גם את כניסות התיירים לאחר ביקור של עד 7 ימים בסני. בניכוי תיירים אלה, היה שיעור הגידול במספר המבקרים הבינלאומיים כ-13 אחוזים, וזה של התיירים — כ-14 אחוזים.

²⁰ בדות השנה הקודמת מופיעות מספר הסתייגויות שיש לזכרן בעת שמשתמשים בלוח זה. העיקריות שבהן הן שימוש במדד המחירים לצרכן ולא במדד המחירים לתייר, ושימוש בשער חליפין רשמי ולא בשער חליפין אפקטיבי בתיירות.

²¹ אין נתונים מנוכי עונתיות של תיירים לפי ארצות מוצא. האינדיקטורים היחידים הקיימים הם נתונים מנוכי עונתיות של מספר התיירים בדרך האוויר (שבה מגיעים רוב התיירים) מכמה ארצות נבחרות. נתונים אלה מצביעים על ירידה של כ-22 אחוזים במספר התיירים מארה"ב במחצית השנייה של 1985 לעומת המחצית הראשונה, ועל עלייה של כ-9 אחוזים באותה תקופה במספר התיירים מהממלכה המאוחדת, מצרפת ומגרמניה.

²² ראה הערה 6 לעיל.

לוח ו' 26
התפתחות התיירות הבינלאומית לישראל, 1982 עד 1985

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת

ממוצע — 1982						
1985	1984	1983	1982	1985	1985	1984
כניסות מבקרים בינלאומיים ¹ (אלפים)						
14.1	7.9	17.0	— 12.2	6.0	1,436	1,259
(4.7)	(32.3)	(26.3)	(1.7)	(15.5)	(172)	(164)
15.5	5.0	15.9	— 13.6	5.0	1,264	1,095
סך כל כניסות התיירים						
א. תיירים לפי ארץ המגורים (ארצות נבחרות)						
— 2.7	— 19.9	72.4	27.4	14.4	106	109
מאסיה ומאפריקה						
— 5.7	— 48.8	255.4	—	—	31	33
מזה: מלבנון						
11.2	6.2	26.0	— 28.7	1.5	15	13
מירדן						
11.6	3.1	6.1	52.4	16.8	5	5
ממצרים						
12.4	8.0	26.4	— 3.7	10.3	405	360
מארה"ב ומקנדה						
20.2	8.0	2.4	— 20.5	1.4	677	563
מאירופה						
17.6	0.7	3.8	— 13.9	1.4	129	110
מזה: מהממלכה המאוחדת						
17.8	1.0	— 1.9	— 12.0	0.7	141	119
מצרפת						
25.1	14.7	6.1	— 28.3	2.2	146	117
ממערב גרמניה						
15.7	22.6	— 13.6	— 21.5	— 1.0	62	54
מסקנדינביה						
ב. תיירים לפי דרך הכניסה						
15.3	9.9	8.2	— 14.5	4.1	1,079	936
תיירים דרך האוויר						
6.7	7.8	— 0.6	— 25.3	— 3.9	192	180
מזה: טיסות שכר						
17.5	10.2	10.6	— 11.0	6.3	887	755
טיסות סדירות						
17.6	— 17.5	76.5	— 6.3	12.5	166	141
תיירים דרך היבשה						
— 0.9	— 50.8	247.4	—	—	32	32
מזה: מלבנון						
— 4.6	— 1.0	42.2	— 36.2	— 3.8	62	65
מירדן						
62.7	10.0	24.2	0.9	22.4	72	44
ממצרים						
7.5	— 9.3	35.1	— 5.1	5.7	20	18
תיירים דרך הים						

(1) לא כולל נכנסים מלבנון ללא אשרת חיוך (אזרחי דרום לבנון, חיילי א"ש ודיפלומטים). כמו כן לא נכללים תיירים מחו"ל לשטחים המוחזקים וביקורים של ישראלים הגרים בחו"ל ולהם דרכון ישראלי. החל ממאי 1985 — כולל גם כניסות של תיירים לאחר ביקור של עד 7 ימים בסיני (כ־2,000 בחודש).
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לינות התיירים בכ"4 אחוזים בלבד, ואילו מספר לינות הישראליים ירד בכ"9 אחוזים). להתפתחות זו תרמה ירידה במחירי הלינה בדולרים, לראשונה מזה שנים רבות. אשר לישראלים — המפנה מירידה גדולה במספר הלינות לעלייה גדולה בו מבטא את השפעת התייקרות הנסיעה לחו"ל — שחלה בעיקרה ב"1984, אך השפעתה לא הורגשה עדיין באותה שנה. רק ב"1985 יש, כנראה, הסטה של תיירות ישראלית פנימה: בשעה שמספר הישראלים שיצאו לחו"ל ירד ב"1984 בכ"5 אחוזים, ירד מספרם ב"1985 בכ"26 אחוזים. כתוצאה מהתפתחויות אלה הגיע שיעור תפוסת המיטות ב"1985 לכ"54 אחוזים לעומת כ"48 בשנה הקודמת, כ"49 אחוז ב"1983 וכ"45 אחוז בשנת 1982. שיעור תפוסת המיטות בבתי המלון ב"1985 לא נפל מזה של 1980 — לפני שהחל לרדת.

לוח ו'־27 בתי המלון והכנסות מתיירות, 1982 עד 1985¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת						
1985	1984	1983	1982	1985	1984	
4.5	1.4	4.5	4.6	32.6	31.2	1. מספר החדרים בבתי המלון ² (אלפים, ממוצע חודשי)
6.3	2.9	4.2	2.2	29.8	28.0	מזה: בבתי מלון לתיירים
7.2	0.2	5.7	4.8	63.9	59.6	2. מספר המיטות בבתי המלון (אלפים)
8.6	0.6	5.9	2.7	58.1	53.5	מזה: בבתי מלון לתיירים
19.2	— 1.0	13.9	— 8.8	12,513	10,501	3. מספר הלינות בבתי המלון (אלפים)
19.0	4.2	11.0	— 18.9	7,854	6,601	תיירים
19.5	— 8.6	18.4	13.5	4,659	3,900	ישראלים
21.7	— 1.4	14.1	— 10.6	11,432	9,393	4. מספר הלינות בבתי מלון לתיירים
19.0	4.6	11.2	— 20.6	7,460	6,267	תיירים
27.0	— 11.5	19.4	15.8	3,971	3,127	ישראלים
				53.7	48.2	5. תפוסת המיטות בבתי המלון (אחוזים)
				53.9	48.0	מזה: בבתי מלון לתיירים
11.6	1.1	11.3	— 4.1	21.4	19.2	6. המועסקים בבתי מלון לתיירים (אלפים)
						7. הפדיון בבתי מלון לתיירים (מיליוני דולרים של ארה"ב)
10.4	2.4	16.4	— 13.1	238.6	216.2	8. מדר מחירי הלינה במלונות תיירות (דולרים של ארה"ב) ³
— 3.4	0.3	2.8	7.2	136.8	141.6	9. סך ההכנסות מתיירות (מיליוני דולרים של ארה"ב)
6.6	2.3	13.4	— 8.2	1,109	1,040	

- (1) החישובים — לפני עיגול המספרים.
(2) כולל בתי הבראה ובתי מלון שאינם רשומים לתיירים.
(3) חושב בנק ישראל כמדר לספר על בסיס 1979. מחירי הלינה הם סך הפדיון. מחולק במספר הלינות. סך הפדיון כולל גם שירותים אחרים של המלונות מלבד לינה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

גידול רבי-יחסית חל ב-1985 גם במספר החדרים בבתי המלון ובמספר המיטות בבתי המלון. ייתכן שזוהי תוצאה של סיום פרויקטים, שהוקפאו בשנים הקודמות, שבהן שר שפל בביקוש, ועליית הביקוש ב-1985 זירזה את השלמתם.

ה. שערי החליפין בשירותי תיירות

עלייה מתמדת של היחס בין הפרמיה ליצוא לבין שער החליפין הרשמי בשנים האחרונות נעצרה ב-1984, והפכה לירידה ב-1985, במיוחד במחצית השנייה. ראוי שירידה זו תימשך, שכן הסובסידיות ליצוא הן תחליף שער גרוע: הן ניתנות בשיעורים שונים בענפים שונים — במיוחד כשמתחשבים בשיעור הערך המוסף בענפים השונים. חישובים מיצרפיים מצביעים על שונות גדולה בין ענפים שונים, ויש לשער כי השונות בין מפעלים שונים גדולה עוד יותר: חישוב שיעור הערך המוסף בכל מפעל (רכיב יסודי בחישוב הסובסידיה) הוא קשה אובייקטיבית, ומהווה לעיתים פשרה בין כוח המיקוח של הפקיד ושל המפעל המעוניין. הסובסידיה ליצוא הפלטה לרעה את יצוא השירותים, ובתוך זה את יצוא התיירות.

בנובמבר 1984 הונהג שער מוקפא, שחל גם על המתאכסנים הישראלים בבתי המלון. בפברואר 1985 נקבעו במקומו מספר שערים מוקפאים, לשירותים השונים של בתי המלון, ובאפריל 1985 אוחדו שוב השערים המוקפאים. הנהגת שערים אלו יצרה עיוותים וקשיים מינהליים בפעולות בתי המלון. הכוונה היתה, כי השערים המוקפאים יחולו על אזרחי ישראל ולא על התיירים. ברם לפי ניסוח החוק ההקפאה לא חלה על תייר תושב חוץ המשלם במטבע חוץ, והפירוש שרווח היה, כי ההקפאה חלה עליו אם שילם בשקלים. כך נוצר תמריץ להמיר את המטבע בשוק השחור ולשלם בשקלים לפי השער המוקפא — תמריץ שגדל ככל שהפרש בין השער השחור למוקפא עלה על 15 אחוזים מן השער המוקפא (שיעור מס הערך המוסף). בשנת 1985 נע הפרש זה בין 28 אחוזים (בנובמבר) ל-76 אחוזים (במארס). לפיכך נקבע בתיקון לחוק, כי ההקפאה אינה חלה על תייר תושב חוץ, גם אם הוא משלם במטבע ישראלי. התיקון, שנכנס לתוקף ב-29.9.1985, אמנם צמצם את האפשרויות לשלם לפי השער המוקפא, אך לא ביטל אותן לחלוטין.

7. האנרגיה

א. קווי ההתפתחות העיקריים

1. הירידה המתמדת בביקוש לדלק ובמחיריו בשוק העולמי, מן השיא שאליו הגיעו במשבר הדלק השני ב-1981, התפתחה לכדי נפילה של ממש — בעקבות הפסקת שיטת המכסות של אופ"ק בדצמבר. (ראה דיאגרמה ו-4.) בחודשיים-שלושה הראשונים של 1986 ירדו מחירי הדלק ב-57 אחוזים מרמת 1985 (שאף היא היתה נמוכה בכרבע מהשיא של 1980-81). לפיכך ניכרו לחצים חזקים להחיות את ההגבלות שבמכסות הקרטל, והדבר עלול להביא לחידוש עליית המחירים. ירידה, ולו חלקית, מהמחירים ששררו ב-1985, תגביר, ללא ספק, את הצמיחה וההכנסות בישראל.

2. מחירי יבוא הדלק לישראל ב-1985 פחתו בשיעור העולה על המגמה העולמית — 6 אחוזים (לאחר עלייה של 0.6 אחוזים ב-1984) — ומחירי תשומות הדלק הגולמי ירדו בשיעור דומה. תלותה של ישראל ביבוא דלק (נטו מיצוא) הוסיפה והצטמצמה השנה בכ-4.2 אחוזים

אינדיקטורים נבחרים בשוק הדלק הנזולי הבינלאומי — מחירים, תפוקה וצריכה, 1974 עד 1985

שנה	מחיר ממוצע רשמי לדלק (דולר לחבית, פו"ב)	מחירים סיטוניים ריאליים למוצרי דלק ב-15 מדינות (חלקי מדר מחירי הצריכה) 100=1975	מדר צריכת הדלק ¹ חלקי התל"ג (1979=100)		תפוקת דלק במדינות אופ"ק (מ' חביות ליום)
			מדינות מתפתחות	מדינות מתועשות ישראל	
1974	11.25	98.7			31.1
1977	12.95	104.3	101	104.2	31.7
1979	19.02	114.8	100.0	100.0	31.5
1980	31.51	147.8	94.5	91.3	27.8
1981	35.06	162.0	89.8	84.2	23.8
1982	33.35	155.9	87.4	87.4	19.9
1983	29.35	145.1	84.3	76.3	18.3
1984	28.65	141.3	79.8	74.2	18.2
1985	27.70	138.0	77.0	70.6	17.1

(1) צריכת הדלק במונחים כמותיים יחסית לתוצר במחירים קבועים.
 המקור: לטור 1 ו'2: OECD, Economic Outlook, 1985 (לשנת 1985 — אומדנים חלקיים).
 לטור 3: עיבודים מנתוני קרן המטבע הבינלאומי, (World Economic Outlook) מאי 1984, דצמבר 1985) מנתוני OECD; לישראל: מלוח ו'-33 להלן.
 לטור 4: מנתוני קרן המטבע הבינלאומי, מארס 1985; כולל גז טבעי נוזלי.

במונחי כמות, ומצד שני ניכרה עלייה תלולה בכמות המיובאת של פחם (כ-20 אחוזים); כתוצאה של מגמות מנוגדות אלה התייצב יבוא האנרגיה ארצה במשך השנתיים האחרונות, ובעלות הדלק המיובא ניכרת אף ירידה של 5.2 אחוזים.

3. תלותה של ישראל ביבוא דלק (במונחי עלות נטו של יבוא דלק, יחסית לתוצר המקומי) היא גבוהה בהשוואה למדינות אחרות (5.9 אחוזים ב-1984, לעומת 3.7 אחוזים באיטליה וביפן). הדבר מוסבר בחלקו בדלותם של מקורות האנרגיה המקומית, אך חלקו נותר תמוה, ומעלה את האפשרות של חוסר יעילות בהרכב יבוא הדלק.

4. נפילת המחיר הדולרי של יבוא הדלק משמעותה ירידה ריאלית של כ-6 אחוזים במונחי שקלים, בשל יציבותו של שער הדולר הריאלי הממוצע. (לעומת זאת, עלה מחיר היבוא ב-13.5 אחוזים במונחי שקלים ב-1984, עקב עלייה תלולה בשער החליפין הריאלי הרשמי). אף על פי כן נמשכה מגמת העלייה במחירי הדלק והאנרגיה בשוק המקומי, וזאת עקב עלייה משמעותית במיסוי נטו של כמה מוצרים (למשל בנזין וסולר) והפחתה יחסית בסבסוד נטו של מוצרים אחרים (מזוט ונפט). ירידה זו התבטאה ברובה בהפיכת הגירעון הכולל ב"קרן ההשוואה לדלק", לעודף.

לוח ו'־29
ההתפתחויות העיקריות ביבוא הדלק, 1980 עד 1985

1985	1984	1983	1982	1981	1980	
1,510	1,593	1,601	1,914	2,093	2,116	1. יבוא דלק מינרלי (מ' דולרים) ¹
1,209	1,428	1,460	1,789	1,685	1,799	מזה: דלק גולמי ²
1.1	— 1.5	— 7.0	7.6	— 6.2	4.1	2. השינוי בכמות (אחוזים)
4 — 9.7	— 2.6	— 10.6	22.1	— 9.7	— 4.0	מזה: דלק גולמי
— 6.3	0.6	— 10.0	— 12.9	2.9	44.6	3. שינוי במחיר (בדולרים)
— 6.2	0.3	— 8.7	— 12.7	3.7	50.7	מזה: דלק גולמי
						4. שינוי במחיר דלק גולמי (בשקלים)
277	423	111	85.5	129	206	א. בשער החליפין הרשמי
— 6.8	13.5	— 14	— 15.8	5.7	32.3	ב. השינוי הריאלי (מחולק במדד המחירים לצרכן)
281	400	110	93.6	130	198	ג. השינוי בשער החליפין האפקטיבי
— 6.0	5.4	— 14.5	— 12.2	6.1	28.9	ד. השינוי הריאלי של ג
						5. יבוא דלק מינרלי (אלפי טונות מטריות)
6,292	7,112	7,326	8,266	6,887	7,399	א. דלק גולמי
778	63	89	330	1,571	1,561	ב. מוצרי דלק
3,064	2,558	2,136	991	361	1	ג. פחם
9,092	8,863	8,910	9,248	8,696	8,960	סך הכול (אומדן במונחי שעט"ן) ³
886	662	561	603	670	522	6. יצוא מוצרי דלק, בכמות (אלפי טונות מטריות)

- (1) דלק מינרלי כולל דלק גולמי, מוצרי דלק ופחם.
(2) קיים יצוא סדיר תנכדי של מוצרי נפט (ראה שורה 6) — כך שהיבוא והצריכה המקומית אינם שווים, אם כי הם נוטים להשתנות פרופורציונלית.
(3) יחידה אחת של פחם = 66. יחידות של דלק בערך.
(4) בגלל עלייה גדולה במוצרי הדלק, פחת היבוא הכולל של דלק גולמי ומוצרי דלק ב־1.5 אחוזים.
המקור: השינויים בערך, בכמות ובמחירים ביבוא הדלק — ממאזן התשלומים, השינויים בכמויות ומחירים — לפי מדדי לספיר, הנתונים על כמויות ומחירים של דלק גולמי הם גם מדדים, המתבססים על תת־רכיבים של דלק גולמי.

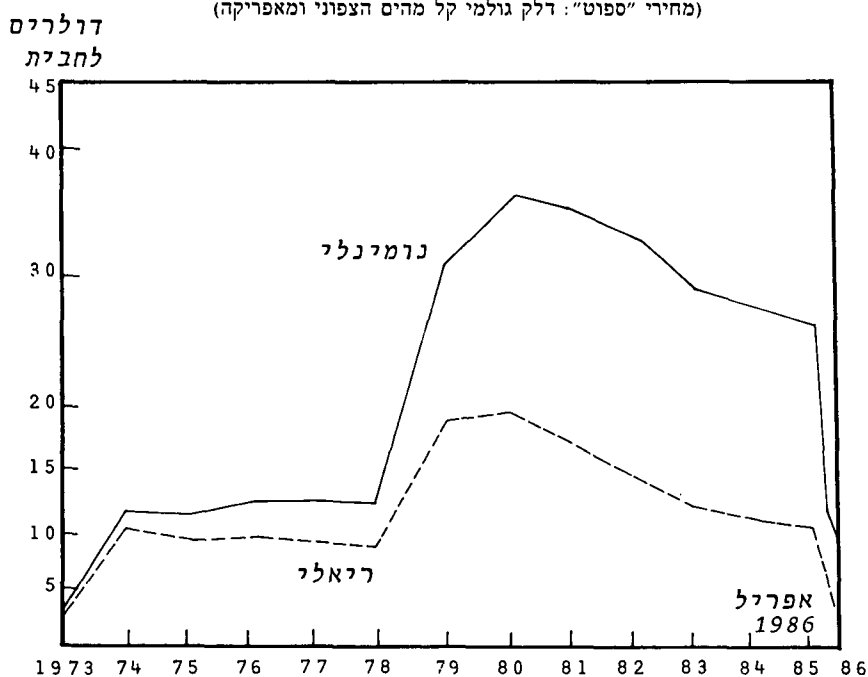
5. צריכת החשמל עלתה ברוב המגזרים, למרות עליית תעריפי החשמל, בהמשך למגמה חזקה של שימוש בחשמל כתחליף לשימוש ישיר בדלק. מכל מקום, הצריכה הכללית של אנרגיה ירדה במקצת (1.1 אחוזים, או 3.2 אחוזים לנפש), והשימוש הישיר במוצרי דלק ירד בשיעור גדול יותר: ירידה של 6 אחוזים לנפש (או 4 אחוזים בסך הכול).

ב. "משבר הדלק השלישי"

השחיקה ההדרגתית המתמדת בביקוש העולמי לדלק מאז 1980-81 (שיאו של "משבר הדלק השני") נמשכה ואף התחזקה במשך שנת 1985 — בחלקה עקב האטת ההבראה הכלכלית במדינות OECD. לאחר יציבות ב־1984 (ברמה של 18.2 מיליוני חביות ליום — ראה לוח ו־28), פחתה תפוקת אופ"ק (ועמה היבוא) ב־1.1 עד 1.2 מיליוני חביות ליום (כלומר ב־6 אחוזים ומעלה²³).

במשך חודשי הקיץ נאלצה ערב הסעודית, בתפקידה כ"יצרן המתאים-עצמו", לקצץ בתפוקתה עד לכדי 2 מיליוני חביות ליום (לעומת מכסה רשמית של 4.35 מיליוני חביות) —

דיאגרמה ו־4
מחירים נומינליים וריאליים של דלק, 1973 עד 1986
(מחירי "ספוט": דלק גולמי קל מהים הצפוני ומאפריקה)

(1) מחירים ריאליים פירושם מחירים חודשיים ושנתיים נומינליים. מנוכים במדר המחירים לצרכן של ארה"ב. (הבסיס: 100 = 1973). יש לזכור, שמדר זה, הגם שהוא משקף נכונה את כלכלת ארה"ב, מטה כלפי מעלה את השחיקה האמיתית של המחירים באירופה ובין (1980 עד 1985). עם זאת, בשל הנפילה התלולה של הדולר מהממוצע שלו ב־1985, הרמה ה"ריאלית" הסופית הנראית כאן (אפריל 1986) משקפת את הרמה ה"אמיתית" לערך — הן באירופה, הן ביפן והן בארה"ב.

²³ התפוקה פחתה ל־17.1 מיליוני חביות, והיצוא נטו — ל־13.6 מיליונים, לפי נתוני קרן המטבע.

וזאת עקב הצירוף של הפחתה עונתית בביקוש ו"תרגילים" של שאר חברי אופ"ק. לאחר אזהרות חוזרות ונשנות, כי יעלו את תפוקתם — אם שאר חברי אופ"ק לא יעמדו במסכתם — העלו הסעודים את תפוקתם ברביע האחרון של 1985 בעוד 2 מיליוני חביות ליום. בדצמבר הפכה אופ"ק מעשה זה לרשמי, בהשעוטה את שיטת המכסות, ובהתירה לכל החברים לחתור להשגת "חלק נאות בשוק" — נוסחה שפירושה למעשה חיסול המבנה של קרטל המחירים. ואכן, תוך ימים אחדים מאז ההצהרה, הפכה השחיקה האיטית במחירי הדלק למנוסת בהלה כללית. בעקבות הירידה התלולה במחירי ה"ספוט" ובמחירים העתידיים, באה התאמת מחירים של דלקים וכן של מחירים בחוזים רשמיים: ב־3 החודשים הבאים (ינואר עד מארס 1986) ירדו המחירים ב־57 אחוזים מרמתם הממוצעת ב־1985 (מ־28 דולרים ל־12 דולרים לחבית — ראה דיאגרמה ו'4). הסעודים היו היחידים בתקופה זו שהעלו את תפוקתם מעל לרמה העונתית, ורמת התפוקה הכוללת של אופ"ק עלתה רק מ־15 ל־17.5 מיליוני חביות ליום (רק כ־1.5 מיליון מעל לרמת הביקוש העונתית בחורף) — רמה שהספיקה לנוכח הגמישויות הנמוכות של הביקוש, ולנוכח הספקולציות לגבי נפילה נוספת במחירים, האופיינית למשברים בשוקי הסחורות וההון.

להבנה מלאה של אי־הוודאות וחוסר היציבות הפוטנציאלי הטמונים במחירי הדלק העולמיים יש לזכור, כי היכולת המידית להוסיף היצע דלק טמונה באותם שדות נפט, שהעלות השולית של ההפקה בהם נמוכה אפילו מזו של המחירים הנוכחיים (במפרץ הפרסי, למשל, רק דולר אחד לחבית!) לפיכך, אם היצרנים יפעלו כמתחרים בשוק, יירדו המחירים ירידה נוספת, וכך, שעה שהתפוקה תפחת באזורים שעלויות ההפקה בהם גבוהה, היא תגדל יותר במפרץ הפרסי. לכך משמעות חמורה: מרבית תוספת התפוקה הפוטנציאלית מתרכזת במספר זעום של מדינות, שלהן רזרבות טבעיות גדולות — (עיקרן במפרץ הפרסי) ובהן נוצר למעשה מונופול ממשלתי על הפקת הנפט. העובדה, כי רמת המחירים הנזכרת נשארה בעינה בחודשים מארס ואפריל, מרמזת, שהמדינות הללו, אפילו עתה, אינן פועלות כיצרניות מתחרות בשוק הדלק העולמי, ורובן אף לא ניסו להגביר את תפוקתן, כדי לקזז את נפילת המחירים.

ברקע זה — בתוספת העובדה, כי המייצאות העיקריות (באופ"ק ומחוצה לו) אינן רואות את רמת המחירים כיום כאופטימלית — טמונה סכנה, כי מדינות אלה שואפות להשיג הסכמי מכסה חדשים, כדי לחסל חלק גדול מירידת המחירים הנוכחית. שיקוליהן קצרי הטווח משתקפים בעובדה, כי קרבן קטן יותר מצד 12 החברות באופ"ק בעבר (הסכמה ל"הקרבנות" 2 מיליוני חביות ליום, כדרישת הסעודים, שפירושה הפסד של כ־15 אחוזים מתפוקתן והכנסותיהן) — היה מונע אולי הפסד הכנסה של כ־57 אחוזים, ללא שינוי בתפוקה המאיים עליהן כיום. אפילו הסעודים הפסידו הכנסה כלשהי.

ברם, שיקולים קצרי טווח אלה אינם ממצים את הבעיה. מנקודת ראות של הטווח הארוך — מקסימיזציה של הרווח — הרי חברות אופ"ק בעלי רזרבות דלק גדולות (בעיקר ערב הסעודית, כוויט והאמירויות האחרות) מעדיפות אל נכון להוויל את מחירי הקרטל (כדי להאט את תהליכי החיסכון בדלק) יותר מאותן חברות אופ"ק, שהרזרבות שלהן עתידות להתחסל ממילא תוך 15 עד 20 שנה.

לסיכום נראה, שפרט למקרה של הטלת מסי יבוא על־ידי המדינות המייבאות²⁴, לא יחזרו מחירי הדלק לרמה של 1985, אך סביר כי לא תימשך גם רמת המחירים הנמוכה ששררה ברביע הראשון של 1986.

²⁴ הכמות הדרושה לרווח המקסימלי, וכן מחירי השוק של אופ"ק יושפעו אך במעט ממס מעין זה, אך ההכנסות ממנו יועברו בהתאם למדיניות המייבאות.

(1) יבוא הדלק ב־1985

ביבוא הדלק לישראל ב־1985 (ראה לוח ו'־29) נמשכה מגמת הירידה, כבארצות העולם האחרות: 1.5 אחוזים ביבוא ברוטו ו־4.2 אחוזים ביבוא נטו (בניכוי יצוא) של תזקיקים. ניכרת ירידה תלולה ביבוא דלק גולמי (9.7 אחוזים), שקוּזוּ בחלקו הגדול בעלייה משמעותית ב"מוצרים". עם זאת באה אל קצה השנה מגמת הצמצום האיטי של כמות הדלק המיובאת, שניכרה בשלוש מארבע השנים האחרונות.

השינוי בעלות היבוא הכולל של דלק (במונחי דולרים) נבע בעיקרו מהשחיקה המשמעותית במחיר הממוצע (6.3 אחוזים), והיבוא הכולל ירד בערכו מ־1,593 מיליוני דולרים ל־1,510 מיליון (לעומת 2,100 מיליוני דולרים עוד ב־1981).

(2) תלותה של ישראל בדלק

השנה נמשכה המגמה של הכנסת הפחם בייצור חשמל כתחליף לדלק, הגם שהואטה במקצת לעומת השנתיים הקודמות, עקב השלמת תחנת הכוח בחדרה. לשנה כולה, ירידת יבוא הדלק קוּזוּה כמעט במלואה בעלייה בת 20 אחוזים של יבוא הפחם.

למרות מגמת הירידה במשך השנים, נותרה תלותה של ישראל ביבוא דלק גבוהה — במונחי ערך יבוא הדלק לשימוש מקומי יחסית לתוצר המקומי — ב־1984 היה יחס של 5.9 (לעומת כ־3.7 באיטליה וביפן). תלות גבוהה זו מוסברת בעיקרה (עד לכדי 5.3) במחסור החמור יותר הקיים בישראל במקורות מקומיים של אנרגיה (פחם, גז טבעי, מפלי מים, אנרגיה גרעינית). עם זאת, סביר להניח כי עלות הצריכה הכוללת של דלק בישראל גבוהה מדי. הדבר מתבטא ברוח מבקר המדינה, בבדיקות אחרות²⁵, וכן בלוח הבא:

היחס בין המחיר לבניזין ומזוט בשערי בתי הזיקוק בישראל
לבין מחיר ה"ספוט" באיטליה

מזוט	בניזין	
1.19	1.13	1981
1.12	1.09	1982
1.03	1.12	1983
1.01	1.09	1984
1.12	1.19	1985

המקור: נתוני משרד האנרגיה.

מכאן, ניתן ללמוד שהמחירים ליצור המקומי, הגבוהים יחסית (בניכוי מסים), משקפים את המעמד המונופוליסטי של בתי הזיקוק בחיפה באספקת הדלק. יש להזכיר כאן, שאף שרי הממשלה העוסקים בכך הצהירו לאחרונה על רצונם לחשוף את ייצור הדלק ושיווקו לתחרות. גם אם יחליטו על כך בחיוב, הרי תכנונה וביצועה של רפורמה מעין זו אינם מידיים, אך יש להדגיש, כי ההיגיון הכלכלי תומך ביותר במגמה זו.

²⁵ ראה דוח מבקר המדינה 1983, חלק ב', וכן א' מנדל: "מחירי דלק גולמי ומוצרי דלק", הטכניון, חיפה. מכון נאמן (אוקטובר 1985 באנגלית).

לוח ו'־30
מדדי מחירי מוצרים נבחרים בדלק וחשמל, 1972 עד 1985
(הבסיס: 1972 = 100)

בניין	מזוט	סולר	נפט	חשמל (כל השימושים)	
(13.9)	(54.6)	(17.4)	(11.1)		החלק ב־1982 בכלל הדלק
100	100	100	100	100	1972
175	281	246	223	142	1975
192	365	254	208	159	1979
222	494	313	256	224	1980
184	599	404	329	227	1981
181	599	485	406	222	1982
169	486	442	347	180	1983
174	482	450	351	174	1984
200	501	473	370	¹ 184	1985

(1) ביטוי מדד המחירים לצרכן.

(2) נתון ארעי: מבוסס על מחצית 1985 לעומת ממוצע 1984.
המקור: דוחות בנק ישראל; האנרגיה בישראל — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתוני משרד האנרגיה.

ד. צריכת דלק ומחירה בישראל

השימוש בדלק לכל דולר תל"ג בישראל — ולכל נפש — נשאר נמוך בהרבה מהרמה השוררת בארצות בעלות הכנסה גבוהה²⁶, אולם המגמה המתמשכת של מבנה כלכלה המתבססת על חיסכון נוסף בצריכת אנרגיה, האופיינית למדינות אלה ולמתפתחות כאחת, ניכרת גם בישראל. לפי הנתונים החלקיים שבידינו, נמשכה המגמה גם ב־1985 — חרף הירידה הנוספת במחירים הדולריים של הדלק המיובא. (ראה לוח ו'־28). ירידה זו קווצה — ואף יותר, במחירים ריאליים של השוק המקומי — בעליות של המסים המקומיים על דלק, למרות יציבותו של שער החליפין השנה. (ראה לוחות 2 ו־3). לוח 5 מחזק מסקנה זו: לפיו, עלו שיעורי המס החיוביים נטו וירדו הסובסידיות נטו על מוצרי הדלק. הגירעון נטו של "קרן ההשוואה לדלק" (שגדל ב־1984 ל־138 מיליוני דולרים) הפך לעודף של 34 מיליון דולר ב־1985 (השינוי, שהסתכם ב־172 מיליון, שווה לעליית המס הנקי הממוצע²⁷). לוח ו'־30 מעיד, כי המחירים הריאליים — כשנים

²⁶ ראה לוח ו'־30 בסעיף "האנרגיה" בדוח בנק ישראל לשנת 1984.

²⁷ צורה נוספת עיקרית לתמיכה באנרגיה, פרט ל"קרן ההשוואה", היא התמיכה לחשמל, כלומר כיסוי הפסדי חברת החשמל. תמיכה זו הופחתה מכ־70 מיליון דולר ל־43 מיליון.

לוח ו' 31
נתונים נבחרים של מחירי האנרגיה, 1973 עד 1985

א. מחירים ריאליים של החשמל לפי המשתמש, 1973 עד 1985 (אגורות לקו"ש, במחירי 1980)

מחיר ממוצע	תעשייה	שאיבת מים	חקלאות	מסחר וסקטור ציבורי	משקי בית	
15	10	7	14	24	19	1973/74
26	23	20	26	33	29	1975/76
35.1	32.9	32.1	34.3	38.8	37.5	1980
35.5	33.8	32.7	35.0	38.4	37.4	1981
34.7	33.5	32.8	34.2	36.7	36.1	1982
28.2	26.5	26.6	28.6	30.1	29.6	1983
27.3	25.9	24.7	28.0	28.9	29.2	1984
28.9	27.7	26.6	30.4	31.3	29.1	1985 ¹

ב. המחירים הדולריים של תזקיית דלק שונים למשתמש, בישראל ובעולם, 1979 עד 1985
(כולל מסים, סנטים לליטר)

השוואה בינלאומית				מזוט (דולר לטון)	סולר	נפט	בנזין	
בריטניה	גרמניה	בריטניה	גרמניה					
מזוט (דולר לטון)		בנזין						
				108.8	20.8	22.5	56.7	1979
218	191	66.7	67.2	169.4	29.8	32.1	75.1	1980
232	212	68.8	64.3	214.3	37.2	40.1	61.1	1981
207	188	63.9	59.1	206.6	46.3	51.3	63.9	1982
197	179	59.3	55.3	177.6	44.8	46.3	63.3	1983
211	191	54.0	49.8	159.8	41.1	42.9	60.6	1984
200	178	56.9	50.5	167.9	43.7	45.6	70.0	1985
				154.3	210.1	202.7	123.5	1985/1979

(1) נתון ארעי. מבוסס על 6 תודשים ראשונים. לעומת ממוצע 1984.
המקור: עיבודים מנתוני משרד האנרגיה; לחלק א, לפני 1980 — עיבודים מנתוני א' מנדל, "משק האנרגיה בישראל", חיפה 1984, המבוססים על נתוני חברת החשמל.

עברו — עלו בשיעור משמעותי למוצרי הדלק (15 אחוזים לבנוזין, כ־5 אחוזים לשאר הדלקים ולחשמל).

לוח ו־33 מחזק את הסברה, שבישראל ניכר חיסכון נוסף בצריכת האנרגיה: סך כל האנרגיה שנצרכה (דלקים וחשמל), במונחי שעט"ן, יחסית לתוצר או למדדים אחרים (כגון מספר כלי הרכב בצריכת בנוזין), מורה על ירידה ב־1985; סך השימוש בדלקים יחסית לתוצר המקומי ירד ב־3.5 אחוזים; שימושים סופיים חלקי תוצר מקומי ירדו ב־3 אחוזים, ושימוש בבנוזין יחסית לכלי רכב — ב־4 אחוזים (סך כל הירידה המצטברת בבנוזין מאז 1972 — הוא 36 אחוזים). כבשנים קודמות, גם ב־1985 מעידה צריכת החשמל על מעבר מתמשך מצריכה ישירה של דלק לצריכה העקיפה, באמצעות חשמל; זהו מעבר ארוך טווח, העונה על מגמת הירידה במחירי החשמל ועל השינויים הטכנולוגיים ועליית ההכנסה (ראה לוח ו־34)²⁸.

²⁸ התנודות השנתיות ביחס בין השימוש בחשמל לבין להכנסה בלוח זה משקפות בעיקר את התנודות בהכנסה הפנויה, התלויה מצדה בשינויים מקבילים במסוי.

לוח ו' 32

התפלגות המחיר בין עלות למסים (גלויים וסמויים) בתזקי הידלק השונים, 1972 עד 1985¹

1972	1976	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1984 (כל השנה)	1985 (כל השנה)	
(נתונים לחודש יוני)										
										א. בנזין, 94 אוקטן (אחוז מהמחיר)
29.6	31.1	46.0	59.0	54.2	48.2	55.9	45.2	58.0	48.0	1. עלות ²
68.7	46.9	30.4	30.4	32.8	33.3	33.4	40.0	33.5	36.6	2. המס הגלוי
										3. מאזן "קרן ההשוואה" (המס הסמוי) ³
1.7	22.0	23.6	10.6	13.1	18.5	10.7	14.8	8.5	15.5	4. סך כל המסים (3+2)
70.4	68.9	54.0	41.0	45.9	51.8	44.1	54.8	42.0	52.0	
										ב. סולר (אחוז מהמחיר)
77.1	69.9	109.9	97.7	77.8	65.3	71.7	64.1	73.1	63.4	1. עלות ²
24.4	30.1	15.2	15.2	15.2	18.8	18.9	18.7	19.0	18.0	2. המס הגלוי
										3. מאזן "קרן ההשוואה" (המס הסמוי) ³
-1.5	—	-25.1	-12.9	7.0	15.4	9.5	17.2	7.4	18.7	4. סך כל המסים (3+2)
22.9	30.1	-9.9	2.3	22.2	34.7	28.3	35.9	26.4	36.6	
										ג. מזוט (אחוז מהמחיר)
106.8	113.5	115.6	123.6	103.2	99.2	119.4	115.6	124.5	115.7	1. עלות ²
—	15.0	—	—	—	2.5	2.9	2.7	3.0	2.5	2. המס הגלוי
										3. מאזן "קרן ההשוואה" (המס הסמוי) ³
-6.8	-28.6	-15.6	-23.6	-3.2	-1.7	-22.3	-18.3	-27.5	-18.2	4. סך כל המסים (3+2)
-6.8	-13.5	-15.6	-23.6	-3.2	0.8	-19.4	-15.6	-24.5	-15.7	

(1) שיעור המס הסמוי וחלקו בהתפלגות נע במשך השנים. ונתון אמצע השנה המוכא כאן ניתן להבהרת הגודל והמגמה בלבד.
(2) עלות כשער בתי הדיקוק + הובלה והפצה (כשער חליפין רשמי).
(3) כולל גם הקצאה של העודף. או הגירעון הכולל ב"קרן ההשוואה" למוצר זה. (המאזן הכולל שווה לגירעון של 50 מיליון דולר ב-1983, 158 מיליון ב-1984 ועודף של 34 מיליון ב-1985).
המקור: מבוסס על נתוני משרד האנרגיה ואומדנים. שלושה מוצרי הידלק המוצגים בלוח זה מהווים כ-85 אחוזים מסך הידלק הגולמי.

לוח ו'־33
צריכה מקומית של אנרגיה לפי הסקטורים, 1972 עד 1985
(מדד שעט"ן, הבסיס: 1972 = 100, אם לא צוין אחרת)

שאיבת מים יחסית לתוצר	צריכת החקלאות יחסית לערך המוסף בחקלאות	צריכת התעשייה (ללא שימוש לא אנרגטי) יחסית לערך המוסף בתעשייה	צריכה פרטית, ציבורית ומסחרית יחסית לתוצר		שימושים סופיים ללא שימוש אנרגטי יחסית לתוצר	השימושים הסופיים יחסית לתוצר	סך הצריכה יחסית לתוצר		סך כל צריכת האנרגיה יחסית לתוצר ¹	
			בנוזין, יחסית	ליחידת רכב ³ (שעט"ן)			ללא פחם ושימוש לא אנרגטי ²	ללא פחם		
100	100	100	100	1.96	100	100	100	100	100	1972 — 73
109	90	88	95	1.69	93	93	93.0	94.6	94.9	1976
99	68	81	96	1.55	105	95	98.2	100.3	100.3	1979
92	57	71	92	1.46	111	90	97.2	94.9	99.5	1980
97	65	69	94	1.40	108	90	96.8	98.8	98.9	1981
97	57	71	100	1.34	109	92	99.7	89.8	94.8	1982
105	51	71	107	1.34	109	94	99.0	84.0	88.0	1983
97	48	70	108	1.32	103	89	97.0	74.8	81.1	1984
..	..	..	105	1.26	..	..	94.1	75.8	97.2	1985
1985 — 1972/3 (אחוזים)										
— 3	— 52	— 30	+ 5	— 36	+ 3	— 11	— 6	— 25	— 24	— 3
המשקל בשימוש הסופי (1976): (4.55 מיליוני שעט"ן) (אחוזים)										
3.6	5	24	16	29	91	100				

- (1) כולל צריכת דלק לשימושים לא אנרגטיים, וצריכת אנרגיה ראשוני ליצירת "אנרגיה משנית" (חשמל). תהליך שבמהלכו אבד נטו חלק ניכר משעט"ן. סך השימושים הסופיים אינו כולל אובדן זה. סך צריכת האנרגיה כוללת שינויים במלאי ואילו סך השימושים הסופיים אינם כוללים שינויים במלאי.
- (2) אינו כולל שימוש בתעשייה הפטרו כימית ושימושים לא-אנרגטיים אחרים: שוה, בערך, לסך הצריכה יחסית לתוצר למעט שימוש לא אנרגטי.
- (3) היות ומספר הק"מ למכונות פחת, עם הגידול בבעלות על מכונות — ירד היחס בין צריכת הכנווין לק"מ נסיעה רק במחצית מהיחס בין צריכת דלק למכונות.

לוח ו' 34
צריכת חשמל לפי תעריפי הסקטורים השונים, 1975 עד 1985

משקי בית		מסחר ²		חקלאות ²		תעשייה ²		שאיבת מים ⁴	
קו"ש להכנסה הפנויה ¹ (הבסיס: 1980=100)	מיליוני קו"ש	קו"ש יחסית לערך המוסף (1980=100)	מיליוני קו"ש	קו"ש יחסית לערך המוסף (1980=100)	מיליוני קו"ש	קו"ש יחסית לערך המוסף (1980=100)	מיליוני קו"ש	קו"ש יחסית לשימוש במים ³	
2,302	86	1,258	79	309	88	2,850	88	1,536	1.16
2,900	100	1,992	100	453	100	3,773	100	1,878	1.38
3,099	98	2,359	108	511	92	3,866	100	1,955	1.52
3,351	105	2,679	115	557	96	4,064	101	1,904	1.52
3,191	94	2,767	118	556	106	4,370	103	1,997	..
3,361	⁵ 109	2,995	124	603	112	4,429	100	2,197	..

(1) הכנסה פרטית פנויה (מכל המקורות).

(2) מסחר ושירותים. חקלאות ותעשייה — בתוך הסקטור המסחרי בהגדרת התוצר המקומי הגולמי.

(3) מ' קו"ש מ' מ"ק (אספקה כוללת לחקלאות, נחושי שנה חקלאית).

(4) מגמת העלייה הניכרת בסעיף זה (יחסית לכמות המים הנצרכת) מעידה על העובדה, שהסובסידיה הגדלה למים קיזזה את העלייה החדה היחסית בתעריפי החשמל לשאיבת מים. הסובסידיה גדלה מאוד במשך 1984, ושלא כשאר סוגי הסובסידיות. לא הוקטנה בסוף השנה, ורמה זו אף נשמרה ב־1985 (כ־46 ו־48 מיליוני דולרים בשנתיים אלה, בהתאמה).

(5) העלייה הפתאומית נובעת מהתרחבות בת כ־5 אחוזים בצריכת קו"ש ויחידת ההכנסה הפנויה בכ־9 אחוזים. (התנודות בהכנסה הפנויה הן הקובעות את השינויים השנתיים בשיעור זה). המקור: ירחון סטטיסטי, אנרגיה בישראל; משרד האנרגיה; דוח בנק ישראל.